

מכללת סמינר הקיבוצים
כנס תל אביב-יפו לחינוך מתקדם

מחשבה רבת-תחומית בחינוך ההומניסטי

לחבר את הקצוות מְשִׁיחַ מְבַדֵּל לְשִׁיחַ מְשִׁיחַ

דברי הכנס הארצי ה-12 לחינוך מתקדם
התקיים בי"ח באייר תשע"ז, 14 במאי 2017

כרך מס' 13, אייר תשע"ח - מאי 2018

מכללת סמינר הקיבוצים
הכנס לחינוך מתקדם

מחשבה רבת-חומית בחינוך ההומניסטי

לחבר את הקצוות
משיח מבידל לשיח משתף

דברי הכנס הארצי ה-12 לחינוך מתקדם
מיום י"ח באייר תשע"ז, 14 במאי 2017

כרך מס' 13, אייר תשע"ח – מאי 2018

עורכת: תמר קטקו
עריכת הטקסט: תמר שקד
עימוד ועיצוב העטיפה: יהודית בר נתן
הדפסה: דפוס חבצלת, תשע"ח

ISSN 1565-8376

כתב העת מחשבה רב־תחומית בחינוך ההומניסטי יוצא לאור על ידי קתדרת אונסקו לחינוך הומניסטי, המכון לחינוך מתקדם; מכללת סמינר הקיבוצים, המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות. כרך זה הופק בתמיכת הוועד הישראלי לאונסקו.

Interdisciplinary Thought in Humanistic Education is published by the UNESCO Chair in Humanistic Education; Kibbutzim College of Education.

The current volume — No. 13, May 2018 — contains the lectures and speeches from the 12th Annual Conference on Progressive Education, held in May 2017.

The publication of this volume was made possible by the sponsorship of the Israel National Committee for UNESCO.

© כל הזכויות שמורות למכללת סמינר הקיבוצים

נדפס בישראל
מאי 2018

מכללת סמינר הקיבוצים
דרך נמיר 149 תל אביב, 6250769

תוכן העניינים

5 המשתתפים

דברי פתיחה

11 תמר קטקו
13 ברכת נשיא המדינה ראובן ריבלין
15 יפה בן דוד
17 עמוס עוז
"שיר זמני" מאת יהודה עמיחי
19 (קראה גילה אלמגור)

מתחברים מהשטח

25 אלי פיניש
27 שמעון סולומון
30 רחל פרנקל
32 ארהילה רוטשטיין
34 מימי חסקין
37 נועה מועלם
39 שולי דיכטר
41 איאד סלאח
43 יעל קוגן

שיחה קצת "אחרת"

בהנחיית: אילנה דיין
בהשתתפות: רפי ולדן, דליה פאדילה,
49 גרשון בסקין, דניאל בר-טל, רינה מצליח

המשתתפים

ד"ר גרשון בסקין

מרצה וחוקר בתחום הפוליטיקה וההיסטוריה של המזרח התיכון ויחסים בינלאומיים. מייסד ומנכ"ל שותף של מכון ישראל-פלסטין למחקר ומידע (IPCRI), וכיום מכהן כיו"ר המכון. שימש יועצם האישי של ראשי הממשלה יצחק רבין ואהוד ברק לענייני הסכמי שלום וירושלים.

פרופ' דניאל ברטל

פרופסור אמריטוס בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב. תחומי המחקר שלו נוגעים בפסיכולוגיה חברתית-פוליטית, והוא מתמחה בחקר אספקטים פסיכולוגיים של סכסוכים אתניים בלתי פתירים ותהליכי שלום, בהתפתחות ההבנה הפוליטית בקרב ילדים ובחינוך לשלום.

שלום (שולי) דיכטר

מנכ"ל עמותת יד ביד, יזם חברתי, פעיל בחברה האזרחית בישראל ומומחה בתחום יחסים ודו-קיום בין יהודים לערבים בישראל. שימש יועץ חיצוני לרשות לפיתוח כלכלי במשרד ראש הממשלה, מנהל-שותף של התוכנית "ילדים מלמדים ילדים" בגבעת חביבה.

פרופ' רפי ולדן

פרופסור לרפואה באוניברסיטת תל אביב, חבר בהנהלת המרכז הרפואי שיבא, רופא מומחה בתחומי כירורגיה כללית וכלי דם. פעיל וחבר הנהלה בעמותת רופאים לזכויות אדם. זכה באות לגיון הכבוד הצרפתי של ממשלת צרפת ובפרס ישעיהו ליבוביץ.

ד"ר מימי חסקין

ראש המחלקה לספרות בפקולטה למדעי הרוח במכללת סמינר הקיבוצים. תחומי המחקר שלה עוסקים בספרות העלייה השנייה, שירת נשים, מזרחיות ואתניות בספרות ובחינוך והחיבור בין אומנות הספרות לרקע האישי של כותביה בהקשרים היסטוריים וחברתיים.

נועה מועלם

לשעבר יו"ר אגודת הסטודנטים במכללת סמינר הקיבוצים וסטודנטית במסלול הדמוקרטי של מדעי הרוח בהתמחות בספרות. פעילה חברתית וחינוכית ושותפה בהובלת מיזמים וימי עיון כגון השבוע הפוליטי, שבוע מגדר, ימי חשיפה מטעם הדיקנט, היחידה למעורבות חברתית והיחידה ליוזמות.

רינה מצליח

עיתונאית בכירה, שדרנית בטלוויזיה וברדיו, כתבת מובילה של חברת החדשות לענייני פוליטיקה וביטחון, "מדווחת מהשטח" ומגישה את התוכנית "פגוש את העיתונות" בערוץ 2. מרצה בענייני אקטואליה ופרשנות מדינית.

שמעון סולומון

מנכ"ל כפר הנוער החקלאי כפר סילבר שלידי אשקלון, חבר כנסת לשעבר מטעם יש עתיד ופעיל חברתי. שימש מנהל מרכז קליטה בבאר שבע, שליח עלייה באדיס אבבה, עובד סוציאלי ויועץ לשלושה שרי חינוך לענייני שילוב עולים בחינוך, מנכ"ל עמותת "שבו בנים" ומנהל התעסוקה הארצי לאקדמאים יוצאי אתיופיה.

איאד סלאח

מנהל מרכז חינוך טכנולוגי אורט-עכו. לאחרונה מקיים שיתוף פעולה עם המכון לחינוך מתקדם של מכללת סמינר הקיבוצים, שבאמצעותו נחשפים תלמידיו ליוזמות חינוכיות ולתחומי ידע אקדמיים שונים.

ד"ר דליה פאדילה

נשיאת מכללת אלקאסמי להנדסה ומדע בבאקה אל-גרבייה ומנהלת בית הספר להנדסאים במכללה. חברה פעילה בחבר הנאמנים של מכון מופ"ת ונציגת הציבור בוועדת שירות המדינה. מרצה בבית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי הרצליה בנושאי מנהיגות בינלאומית, מנהיגות נשים והחברה הערבית בישראל.

אלי פיניש

קומיקאי וסאטיריקן, איש במה, קולנוע ותיאטרון ופעיל חברתי. השתתף בסרטי קולנוע וסדרות טלוויזיה. דמותו בולטת במיוחד במסגרת התוכנית ארץ נהדרת.

רחל פרנקל

אמו של נפתלי פרנקל בן ה-16, שנחטף ונרצח יחד עם איל יפרח וגיל-עד שער ביוני 2014 בגוש עציון בידי מחבלים פלסטינים פעילי חמאס. יועצת הלכה, אשת חינוך ומלמדת תלמוד והלכה במדרשות. פעילה לקידום אחדות וערבות בחברה בישראל ובעם היהודי בתפוצות.

יעל קוגן

יוצרת תיאטרון, מחזאית, במאית, מנחת קבוצות ופעילה חברתית, מנהלת אדמיניסטרטיבית ואומנותית של תיאטרון הילת אור, תיאטרון חברתי קהילתי שבו מתחנכים ילדים ומבוגרים.

ארה'לה רוטשטיין

מנהל בית הספר התיכון בקריית החינוך שער הנגב. מחנך ובעל תפיסות חינוכיות יצירתיות. מאמין בהטרוגניות ובמפגשים המזמנים הכרה אישית באמצעות סיפור או טקסט, ובעשייה משותפת ומעצימה.

דברי פתיחה

ד"ר תמר קטקו, יו"ר הכנס

"קו חיזוני", "כמעט", "גבול מוגדר", "שפה", "סימון מבדיל" – אלה פירושים לקצוות. אלה הקצוות שאנו מבקשים היום להכיר. לשתף. למזג. להשלים. לחבר. נהוג לחשוב על החברה הישראלית כרב־תרבותית, נוף צבעוני של עדות ודתות. לאמיתו של דבר, אנחנו מקבץ של תרבויות. משתנות ומתבצרות במעגלים סגורים המנציחים הפרדה. כדי לגרום לזה להשתנות צריך להרחיב מעגלים. להוסיף כיסאות. לפתוח דלת. לארח. לזמן שיחה, לתת מפתח, לגמוע מרחקים יחד כדי שזרים יהפכו לבני בית.

במציאות שסוגדת לרוע ולכוחנות, שנותנת לגיטימציה להיאחז בעוינות ובנקמות כמקור לעוצמה ושליטה, שאין הן אלא מפגן מדומה של פחד ואובדן דרך, אני מבקשת להפנות מבט אל הטוב. ממקום רם ולא שפל. לנהוג באומץ לב ובנחישות, על אף הקושי שבהרגל, ולכוון את הזרקורים למה שכן ניתן לשבח ולהלל; למה שכן יפה וראוי בעשייה שלנו, ליוזמות בונות, מגשרות, הנותנות תקווה שאפשר לחשב מסלולים מחדש. לערער, לנער, למזער את הקודים המקובלים ולפנות מקום, הרבה מקום, לנועם ההליכות. חביבות איננה סממן של חולשה. כמה קל, ולעיתים נוח, להשתעבד לרע. זה מוכר. נורמטיבי. מתכתב היטב עם הסביבה. כמעט טלנט הכרחי בראיון קבלה. כמה קשה, ולעיתים לא נוח, להתגייס לטוב. להראות נדיבות, התנדבות. מאור פנים, גדלות רוח. איפוק. שיקול דעת. צניעות. חיוך נחמד על הבוקר. מילה אישית. על אלה כמעט צריך להתנצל, שהרי הם מתפרשים כחנופה, כרפיסות, כתכונות מכשילות שלא דווקא כלולות בפרופיל המומלץ למנהיגים, בעלי שליטה, למחנכים ולפורצי דרך. בכנס הזה נציג אנשים ונשים טובים לא באמצע הדרך, אלא לאורך כל הדרך. חזקים וזקופי קומה,

המריעים לטוב ורואים בשפה פייסנית ובתרבות הקשבה מקור לחוסנה של החברה הישראלית. שאינם חוששים להיות בנעליו של האחר, לעיתים במידה לא להם, גם אם הן לוחצות או נשמטות. כפי שכבר נאמר בתהלים פרק א: "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ, בְּעֵצַת רְשָׁעִים; וּבְדַרְךְ חָטָאִים, לֹא עָמַד, וּבְמוֹשֵׁב לַצִּים, לֹא יָשָׁב". לא להיגרר לשם. זו חוכמה. זו גבורה. זו תכלית קיומנו. לבקש את אמצע הקצוות, כדברי אריסטו, לא מתוך חוסר היכולת לקבוע עמדה כברירת מחדל של חוסר אונים. אלא ההפך: דווקא מתוך היכרות מעמיקה עם הקצוות, לדעת לבחור בדרך האמצע כסגולה טובה, במובן הסינרגטי שלה, כנקודת שיא, כשלם הגדול מסך כל חלקיו.

היום, בכנס ה־12 לחינוך מתקדם, אנו קוראים לכבות לאלתר את הצתות השנאה וביטויי התוקפנות המכלים בנו כל חלקה טובה. להעדיף כפות ידיים פתוחות, על פני אגרופים קמוצים והתפרצויות של גסות רוח; לטפח נאמנות והערכה למורשות ולזהויות עצמיות ולתרגל הקשבה ומתן כבוד לאחרים ולעולמם. אכן, החברה הישראלית מרובת תרבויות, דעות ואמונות. אך מי שידו בחינוך יודע למתוח, ללפף ולקשור, מעשה ידי אומן, וללמד גם אחרים לעשות כמותו. מי שנפשו בפדגוגיה יודע להורות את הדרך, גם אם לא הקצרה והנוחה ביותר, לעבר מטרות משותפות. מי שדעתו בהשכלה יודע להפוך כל שיח מגויס, מבדל ולעומתי לשיח פתוח, מאחד ומקדם שמיחל לאזרחי ישראל. קהל יקר, לא רק חלומות רוקמים – אלא, ובעיקר, את המציאות. בכנס הזה אנו, נאמני החינוך ושוחרי התרבות ממכללת סמינר הקיבוצים, יחד אתכם דוברי הכנס והיושבים כאן באולם, קוראים לתפוס חבל, להשחיל חוט, בתך שרשרת, בחיבור אורגים, או בקשר מוט, להדק קשרים ולחבר את הקצוות.

ברכת נשיא המדינה מר ראובן ריבלין

נשות ואנשי מכללת סמינר הקיבוצים וכל באי הכנס לחינוך מתקדם, אני מברך אתכם על שבחרתם להקדיש את הכנס השנה למאמץ "לחבר את הקצוות". מכללת סמינר הקיבוצים היא שותפה מלאה במשימה המאתגרת והמרתקת של ביסוס השותפות בין שבטי החברה הישראלית. הבחירה להישיר מבט לסוגיות הבערות והכואבות לעיתים המונחות לפתחנו מעידה על מנהיגות חינוכית ועל חזון. וזו גם זה נחוצים לנו היום.

מערכת החינוך בישראל מפוצלת לארבע מערכות שונות ונפרדות. איננו יודעים לומר מהו המחיר הכלכלי של הפיצול החריף בין זרמי החינוך – כמה בדיוק זה עולה לנו בתל"ג או בחוסן החברתי והדמוקרטי. אבל את המחיר אנו מרגישים היטב, והיום אולי יותר מאי פעם. המחיר הוא לא רק בכיתות, הוא גם ביציאי הכדורגל ובאולפני הטלוויזיה, וגם בקושי של החברה הערבית והחרדית להשתלב בישראליות ובכלכלה הישראלית, וכן בדיון הציבורי ובתרבות הפוליטית.

המשימה החינוכית העיקרית שלנו בעת הזאת היא לייצר די־אן־איי של שותפות בין זרמי החינוך הנפרדים. השאלה הגדולה היא, כמובן, איך מחנכים לשותפות. איך מחנכים לשותפות את דור העתיד. אבל בטרם אנחנו מחנכים את התלמידים, אנחנו כמבוגרים צריכים לעשות שינוי בעצמנו. מנהלת או מורה שבעצמם לא הוכשרו להבין ולהכיר את החברה הישראלית, יתקשו לחנך את דור האזרחים הבא של מדינת ישראל לאותה שותפות. מורים ומורות שהפיתוח המקצועי שלהם נעשה תמיד בנפרד, אך ורק בתוך המגזר שלהם, עם אנשים שדומים להם, יתקשו לחנך למגוון. שינוי המציאות הנוכחית הוא אתגר מורכב, משום שגם אנחנו תוצרי המציאות הנפרדת. גם אנחנו גדלנו בין החומות. אנחנו המבוגרים תחילה. אתם, המורות

והמורים, המנהלות והמנהלים, תחילה. יותר משהילדים שלנו זקוקים לחינוך לשותפות, הם זקוקים למודל לחיקוי. המשימה שלנו היא לגדל כאן דור חדש שידע לחיות ולעבוד ולהוביל יחד. ואתם, אנשי החינוך, יכולים להנהיג אותנו בשינוי הזה. לא לבד, אבל בראש המחנה. בידכם הדבר. יחד נחדש תקווה ישראלית.

יפה בן דוד, מזכ"לית הסתדרות המורים

כל אחד מכיר ושמע מפעם לפעם את הביטוי תהיה ריאלי, תהיה מציאותי. הכוונה טובה. מאחורי הדברים הללו עומדת למעשה ההצעה הפשוטה והשגרתית: אל תטפס על קירות, בעיקר אם הם חלקים, שכן את או אתה עלולים ליפול ולהתנפץ אל קרקע המציאות.

לא אומר מילה רעה על תומכי הריאליזם, אבל לא פעם אינני יכולה להסכים עם דרכם. המציאות היא תמונת העולם הנוכחית, תמונה שמישהו יצר בעבר. לקדש את הריאליזם פירושו לקדש את העבר. לא לחלום על פריצת דרך ועל הצלחות חדשות ולא לייצר דברים חדשים. לו היינו שומעים בקולם של נותני העצות מהסוג הזה – "תהיה פרקטי" – גם המציאות הנוכחית לא הייתה קיימת.

כל עובד הוראה מבין ויודע שההבדל בין מי שנמצא בדרך להצלחה לבין מי שנמצא, חלילה, על גבול הכישלון, טמון בתשובה על השאלה: האם יש לך חלום? ילד עם חלום הוא ילד עם תקווה ועם סיכוי. אבל לא רק ילדים. גם אנחנו, המורים, צריכים לרקום חלומות ולהאמין בהגשמתם.

חלום – הוא שינוי. מאחורי פסגות שהגיעו אליהם אנשי מדע וספרות, ממציאים ויזמים, עמדו חלומות. הסופר הנפלא עמוס עוז מצוטט כמי שטוען שמי שמנסה להגשים את חלומותיו, כדאי וחשוב שידע שמחיר ההגשמה הוא פשרה. אינני חולקת על דבריו, אבל בטוחה שגם הוא מסכים שקודם כול, ועוד לפני כל פשרה, צריך לחלום ולהציב מטרה.

היום אני כאן כדי להכריז ולהציב מטרה: שהגננות והמורים וכל צוותי החינוך יהיו בנבחרת החלומות החינוכית של החברה בישראל. מערכת החינוך היא גוף ענקי וחסר פנים, אבל בכיתה, מול התלמידים, עומדת מורה או מורה או גננת יחידים, והם שבאים

לעזור לילדים שלנו לחלום. הנחת המוצא שלי היא שכבר יש בישראל הידע, הניסיון והרצון לפרוץ דרכים וגם לשנות. לא לקדש את העבר, אלא לחיות בשלום ובאהבה עם ה"דרייב" הזה שמניע ודוחף להתעדכן כל העת, להחליף, לשנות, להתפתח ולהתקדם. ההוראה היא מקצוע מפרך ועם מקדם שחיקה גבוהה. זהו מקצוע אידיאליסטי, שבאים אליו מאהבה ומרצון להגשים חזון, לא הולכים אליו כדי להתעשר; אבל הוא צריך לפרנס בכבוד, ולשם אנו שואפים. לא חייבים תמיד לשחות עם הזרם, אפשר גם לייצר זרמים ולתעל אותם באופן מוצלח יותר. חשוב לבטא הערכה ולעודד מצוינות ולגייס משאבים כדי שמחר אותה מורה יחידה בכיתה תזכה להתגאות בחלקה ולהצביע על עוד תלמידה, עוד תלמיד, שהגיעו לפסגות בתחומים שהם בחרו בהם. עובד או עובדת ההוראה היחידים, כשהם נכנסים לכיתה וסוגרים את הדלת מאחוריהם, חייבים לדעת שהם לא לבד. שהחברה כולה עומדת מאחוריהם ומעניקה להם את כל התמיכה והגיבוי לברוא עולם של טוב. לייצר חלומות, להציב אתגרים, לפתוח שבילים חדשים, לקדם ערכים ולהעניק לכל אחת ואחד כלים, כדי שיטעמו את טעמם המיוחד והטוב של החיים, על כל ההתמודדות והמשמעות שבהם.

קטעים מדבריו של הסופר עמוס עוז

הוזמנתי לכאן היום, בין היתר, כדי לדבר על ספרי החדש **שלום לקנאים: שלוש מחשבות**.¹ אך לפני שאתחיל ברצוני להתייחס לכותרת הכנס. לא בטוח בכלל שאני מסכים לה: "לחבר את הקצוות – משיח מבדל לשיח משתף". מי אמר שנכון לחבר קצוות? אני מעדיף שיישאר קצוות. הרי כל מה שמעניין הוא השוני והקצוות והרצון ללכת זה לקראת זה בלי לדעת אם ייפגשו אלה עם אלה, היכן ומתי. החיבור הזה יכול להתפרש כאילוץ, ככפייה, כמנגנון המעודד פנאטיות במקום מחשבה חופשית – והרי בזה אנו דנים כאן בכנס הזה. לכן יש משהו בכותרת הזאת שהוא ההפך מהכוונה שלה. בספרי החדש, **שלום לקנאים**, ספר קצר שקוראים בנשימה אחת, אני מבקש להאיר באמצעות שלוש הרצאות את הסוגיה הזאת מכמה זוויות.

ההרצאה הראשונה, "שלום לקנאים", עוסקת במבנה הנפש של הפנאט, ובשאלה כיצד אפשר לשאת ולתת עמו בלי להידרדר לשיח הפנאטיות בעצמך. סאטלין והיטלר, בלי שהתכוונו לכך, העניקו כנראה לשניים או לשלושה דורות שבאו אחריהם מידה של חשש עמוק מפני כל קיצוניות. בשנים האחרונות נראה כי "מתנתם" זו של סאטלין, של היטלר, ושל המיליטריסטים היפנים, הולכת ומגיעה אל תאריך התפוגה שלה. החיסון החלקי שספגנו הולך ונמוג (עמ' 18-19). הפנאטיות, כאמור, מתחילה בבית. גם את הנוגדנים לפנאטיות אפשר אולי למצוא בבית. המשורר ג'ון דאן הוריש לעולם כולו את השורה המופלאה: "שום אדם איננו אי". על כך אני מעז להוסיף: שום אדם איננו אי, אבל כל אחד מאיתנו הוא פנינסולה, חצי אי. כולנו מחוברים למחצה אל היבשת שהיא המשפחה, השפה, החברה, האמונות והדעות, והמדינה והלאום, בעוד המחצית השנייה של כל אחד עומדת בגבה אל כל אלה ופניה אל הים, אל ההרים, אל האלמנטים הנצחיים, התשוקות הסודיות, הבדידות, החלומות, הפחדים והמוות (עמ' 45).

1 עמוס עוז, **שלום לקנאים: שלוש מחשבות**, בן שמן: כתר, 2017.

המאמר השני, "אורות ולא אור", הוא נאום בזכות הדיאלקטיקה ונגד השיח החד-קוטבי, הלא-פורה ולרוב גם מחרב. בעיניי אין יהדות אחת אלא יהדויות רבות, ושזהו גם שורש המחשבה המדרשית, ולעיתים גם המקראית. במובן זה, השיח הקנאי, המאחיד תמיד, המלוכד מדי, חוטא וזר למקורות אפילו יותר מהחילוניות המאוחרת, שהיא והספרות העברית המודרנית הן היורשות האוטנטיות לארון הספרים היהודי ולרוחו הספקנית-יצירתית-מדרשית. אם כן, מהי אפוא הליבה הפנימית של היהדות? מהו הגרעין העמוק והמובהק ביותר של מורשת ישראל? אולי אפשר למצוא את הגרעין הזה בהופעתו הראשונה דווקא על שבר קטן של חרס שנמצא לפני שנים אחדות בחפירות ח'רבת קייאפה, לא רחוק מבית שמש. על פי הפענוח שמציע פרופ' גרשון גליל מאוניברסיטת חיפה (הערה: יש חולקים על פענוח זה של הכתובת על החרס), כתוב בו: "אל תעשו כזאת ועבדו את אדוני. שפטו עבד ואלמנה. שפטו יתום וגר. ריבו עולל, ריבו דל ואלמנה. נקמו ביד מלך אביון ועבד סוכו. גר תמכו" (עמ' 57-58).

המאמר השלישי, "חלומות שמוטב לישראל למהר ולהשתחרר מהם", הוא סוג של סיכום של שני קודמיו ובו כמה תשובות אפשריות לשאלה איך ניתן לחתור ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. לא משנה מי עומד כרגע בראש המדינה, חשוב לאן הוא חותר ולאן פניו באמת? כי מי שראה את רודף השלום לוי אשכול מקיבוץ דגניה שולט, אחרי מלחמת ששת הימים, על מדינת היהודים הנרחבת ביותר מאז דוד המלך, מי שראה את מנחם בגין, מנהיג הימין הישראלי, מפרק בדיוק כעבור עשר שנים את "האימפריה" של לוי אשכול למען הסכם שלום עם מצרים, מי שראה את הנשיא סאדאת, "מלך הערבים", ראש אויבי ישראל, עומד ונואם בכנסת ומציע שלום והכרה תמורת החזרת השטחים, ואת מנחם בגין מקבל את ידו המושטת, מי שראה את ג'ון קנדי, גיבור השמאל האמריקאי, מסבך את אמריקה בכוח של וייטנאם, ואת מנהיג הימין האמריקאי ריצ'רד ניקסון מחלץ את אמריקה מווייטנאם, מי שראה את יצחק רבין ושמעון פרס, שני ניצים תומכי התנחלויות, לוחצים את ידו של יאסר ערפאת ומנסים להגשים עמו את פשרת שתי המדינות, מי שראה את חניך הקומוסמול מיכאיל גורבצ'וב קם פתאום ומפרק אחת ולתמיד את האימפריה הסובייטית, מי שראה את הדחפורים של שרון מוחקים מעל פני האדמה את ההתנחלויות של שרון בעזה – מי שראה את כל אלה וכיוצא בהם, לא יקנה בקלות את גלולות הייאוש שנקראות "המצב בלתי הפיך". ואני אומר: הפנאטיות של המתנחלים הקיצוניים, אולי גם היא הפיכה. הדוגמטיות של השמאל האנטי-ציוני, אולי גם היא הפיכה (עמ' 129).

שיר זמני / יהודה עמיחי²

קראה גילה אלמגור

הכתב העברי והעברי הולכים ממזרח למערב
הכתב הלטיני, ממערב למזרח,
שפות הן כמו חתולים;
אסור לבוא בהן נגד כוון השערות,
העננים באים מן הים, החמסין מן המדבר,
העצים מתכופפים עם הרוח,
ואבנים עפות מכל רוח
ולכל הרוחות. זורקים אבנים,
זורקים את הארץ, האחד על השני,
אבל הארץ תמיד נופלת בחזרה על הארץ,
זורקים את הארץ, רוצים להפטר ממנה,
מאבניה ומאדמתה, אבל אי אפשר להפטר ממנה

זורקים אבנים, זורקים עלי אבנים
בתרצ"ו ובתרצ"ח, בתש"ח ובתשמ"ח,
שמים זורקים על שמים ואנטישמים על אנטישמים,
רשעים זורקים וצדיקים זורקים,
חוטאים זורקים ומחטיאים זורקים,
גאולוגים זורקים ונתאולוגים זורקים,
ארכאולוגים זורקים וארכיפרחי זורקים,
הפליות זורקות אבנים והמרה זורקת,

2 מתוך: יהודה עמיחי, גם האגרוף היה פעם יד פתוחה ואצבעות, תל אביב: שוקן, 1989, עמ' 139-141.

זֹרְקִים אֲבָנֵי קֶדְקֶד וְאֲבָנֵי מִצַּח וְלֵב אֶבֶן,
אֲבָנִים שְׁשִׁישׁ לָהֶן צוּרַת פֶּה צוֹעֵק
וְאֲבָנִים מִתְאַמּוֹת לְעֵינַיִם
כְּמוֹ מִשְׁקָפִים,
הָעֶבֶר זֹרֵק אֲבָנִים עַל הָעֵתִיד
וְכֵלֶן נוֹפְלוֹת עַל הַהוֹנָה.
אֲבָנֵי בְכוֹת וְאֲבָנֵי צְחוּק חֶצְץ,
אֶפְלוּ אֱלֹהִים בַּתְּנֵךְ זֶרֶק אֲבָנִים
אֶפְלוּ אוֹרִים וְתַמִּים נְזָרְקוּ
וְנִתְקְעוּ בְּחֶשֶׁן הַמִּשְׁפָּט
וְהוֹרְדוּס זֶרֶק אֲבָנִים וְיֵצֵא לוֹ בֵּית מִקְדָּשׁ.

הוּ, הַשִּׁיר עַל יְגוֹן הָאֲבָנִים,
הוּ, הַשִּׁיר הַזְרוּק עַל אֲבָנִים,
הוּ, הַשִּׁיר עַל אֲבָנִים זְרוּקוֹת.
הִישׁ עוֹד בְּאַרְץ אֶבֶן שְׁלֵא זָרְקוּ אוֹתָהּ,
וְלֹא בָנוּ בָּהּ וְלֹא הִפְכוּ אוֹתָהּ
וְלֹא גִלְגְּלוּ אוֹתָהּ וְלֹא גָלוּ אוֹתָהּ
וְלֹא זָעְקָה מִקִּיר וְלֹא מֵאֶסוּ בָּהּ. הַבּוֹנִים
וְלֹא קִבְּרוּ תַחְתֶּיהָ וְלֹא אָהָבוּ עֲלֶיהָ
וְלֹא הִפְכוּ אוֹתָהּ לְרֹאשׁ פְּנֵה?

אָנָּה אֵל תִּזְרְקוּ עוֹד אֲבָנִים,
אַתֶּם מְזִיזִים אֶת הָאֶרֶץ,
אֶת הָאֶרֶץ הַקְדוּשָׁה, הַמְּלֵאָה, הַפְּתוּחָה,
אַתֶּם מְזִיזִים אוֹתָהּ אֶל הַיָּם

וְהֵימָּ לֹא רוּצָה אוֹתָהּ
הֵימָּ אוֹמֵר, לֹא בִי הִיא.
אָנָּא, זְרָקוּ אַבְנֵימָּ קִטְנוֹת
זְרָקוּ שְׂבִלְוֵלִים מְאֻבְנֵימָּ, זְרָקוּ חֻצְצֵי,
צָדֵק אוֹ אִי־צָדֵק מִמְּחֻצְבוֹת מְגִדֵּל צָדֵק,
זְרָקוּ אַבְנֵימָּ רְכוֹת, זְרָקוּ רְגָבִים שְׂיִמְתָּקוּ,
זְרָקוּ בְּרָכָר, זְרָקוּ זִיף־זִיף,
זְרָקוּ אֶת הַחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הֵימָּ,
זְרָקוּ חֲוֵר מִן הַמְּדָבָר, זְרָקוּ נְיָר,
זְרָקוּ אָבָק זְרָקוּ רוּחַ,
זְרָקוּ הֶבֶל, זְרָקוּ אֶת הָאֵינַן
עַד אֲשֶׁר יִתְעִיפוּ הַיָּדִים
וְתִתְעִיף הַמְּלַחְמָה
וְיִתְעִיף אֶפְלוֹ הַשְּׁלוֹם וְיִהְיֶה.

"מתחברים מהשטח"

אלי פיניש | שמעון סולומון | רחל פרנקל | ארה'לה רוטשטיין
ד"ר מימי חסקין | נועה מועלם | שולי דיכטר | איאד סלאח
יעל קוגן

אלי פיניש בשיחה עם תמר קטקו

תמר: במהלך הקריירה הבימתית הסאטירית שלך גילמת אינספור דמויות שמייצגות רב-גוניות ישראלית. מה זה עושה לך באופן אישי כשאתה נכנס בכל פעם לדמויות ויוצא מהן – נכנס כביכול לנעליים של אחר וחוזר לעצמך? אתה בכל פעם חוזר לעצמך קצת אחרת, זה גורם לך להבין יותר אנשים?

אלי: כן, נראה לי שזה עוזר. כי אתה עסוק בלהיכנס לעור של אנשים.

תמר: מה זה עושה לך שאתה בכל פעם מגלם דמויות, ואתה גורם לביקורת או לתרעומת וכולי, ואתה אומר: רגע, זה לא אני, אני מגלם איזושהי דמות ואני יוצא ממנה, זה לא מה שאני. זה לא הולך איתך הביתה באיזושהו מקום, או שזה סוג של שגרה?

אלי: אם הייתה למשל איזושהי ביקורת נוקבת שהצלחתי להעביר, זה הולך איתי הביתה – לטוב ולרע. הלוואי שיכולתי איכשהו לעזוב לפעמים את העבודה ולהגיד: יאללה, ארבע, סגרנו, הולכים הביתה. אבל אין לי את הפריווילגיה הזאת.

תמר: הומור זו שפה שבעצם כמעט הכרחית לאנשים שעוסקים בהוראה. למה הומור זו שפה לדעתך, מה זה נותן?

אלי: אני חושב שהומור זו שפה שהכרחית לאנשים בכלל. כי הוא משחרר, כי הוא כמו מוזיקה. אם אנשים הצליחו לצחוק ולהצחיק בזמן השואה, כנראה שהוא ממש הכרחי, שזה חלק היסטורי וביולוגי שטבוע בנו. כל סיטואציה שלא נבחר, היא מצחיקה איפשהו. אנחנו לפעמים בוחרים לראות את זה ולפעמים בוחרים לא לראות את זה. לרוב אנחנו לא רואים את זה. כשאת עומדת בתור בבנק, זה סיוט, ומישהו עוקף בתור, ומה כולם עושים? – מצקצקים.

גם אם עובר עליך יום קשה, בערב כשאתה מספר על זה לחברים, זה מצחיק. כמו שאומרים, הקומדיה הטובה ביותר היא הטרגדיה. ואני מנסה ליישם את זה גם בחיים הפרטיים שלי. גם אם הבן שלי מעצבן אותי, גם אם בת הזוג שלי מעצבנת אותי... אפילו בדברים הכי קשים אפשר למצוא הומור. יש בזה כוח – אני פה, אני יכול להסתכל על זה בהומור, אני יכול לרגע להסתכל על זה מעוד זווית ולשחרר את זה, ולא הכול סוף העולם. זו חשיבה ביקורתית על המציאות. יש לנו מדינה קשה – אינסוף עוולות בחינוך וברוחה ובמשטרה ובפרקליטות וברחוב – איפה שלא

תסתכל, קשה פה. אנחנו לא קוסטה ריקה ולא שווייץ. אבל זה גם נורא מצחיק. לא צריך לחכות למערכון או להצגה; שעה וחצי של מופע ואחר כך אני חוזר לחיים המבאסים שלי. אני יכול לנסות לראות מייד כמה הדברים מצחיקים.

תמר: יש הומר פוגעני? קרה לך שפגעת במישהו מאוד בהומור?

אלי: כן. אני בטוח שקרה לי. ואם מישהו אומר לי שזה פגע בו, אני מייד מתנצל, כי זו לא הכוונה. זה גם תלוי מי מסתכל – אני בטוח שלשרת התרבות ולמיקי זוהר ולדוד ביטן לא נעים עכשיו בכל פעם שהם רואים "ארץ נהדרת". מבחינתם זה פוגעני. אבל זה תפקידה של הסאטירה, להתייחס למציאות. אלא שאנחנו הולכים על החזקים, לא החלשים.

תמר: אתם משתדלים להיות מאוזנים?

אלי: אנחנו מחפשים כקבוצה מה מפריע לנו במציאות, ולכך אנחנו מתייחסים. אבל כן, אנחנו מתייחסים גם לשמאל – שלי יחידוביץ' קיבלה לא מעט על הראש מאיתנו, וכך גם בוזי הרצוג.

תמר: איך הומר או סאטירה יכולים לחבר את הקצוות, או ליצור איזושהי שיחה לא מבדלת או עוינת?

אלי: אני חושב שזה תלוי רק בנו הצופים. אי-אפשר לתלות בסאטירה או בקומדיה את התקווה שהן יגשרו או יאחדו את הקצוות. אם אתה מבין שהומר בעצם מגשר, אם אתה רואה מערכון ומבין שזו בעצם ביקורת, ואתה יכול רגע לעצור ולצחוק על זה, בלי להתבצר בעמדה השמרנית הקשה שלי ולהגיד "אלה שמאלנים", "אלה פאשיסטים" וכולי, אז יש תקשורת, אז יש שפה. עשינו פעם מערכון על משפחת פילוס בבית הכנסת – איך הישראלי המכוער מתנהג בבית הכנסת. מייד התקיפו אותנו חובשי כיפה או אנשי ש"ס ואמרו לנו, איך אתם מעיזים בכלל לצלם בבית כנסת? התשובה שלנו הייתה – תסתכלו לרגע מה אנחנו עושים לפני שאתם מבקרים. כך היה גם שעשינו מערכון על לובה הקופאית הרוסייה, ומייד קפצו ותקפו אותנו על איך אנחנו מתייחסים לעלייה הרוסית. אבל המערכון לא היה על העלייה הרוסית. המערכון היה על הקופאית הרוסייה שעובדת בסופר ומתמודדת עם הישראלי המכוער שאומר לה "יאללה-יאללה", על הבוטות הישראלית. אם מסתכלים על זה ככה ושואלים, בעצם, על מה צוחקים? אז יש תקשורת, זה מגשר.

תמר: איזו דמות לא רצית לגלם? כל דמות אפשר לגלם – אין גבולות לסאטירה?

אלי: אני חושב שלא צריכים להיות גבולות. העניין הוא פשוט להיות רגיש למי שעומד מולך. לצורך העניין, אם יושב מולי אדם על כיסא גלגלים, אני לא אתייחס למגבלה שלו, אני לא אתייחס לחולשה. יש נושאים שקשה לי לטפל בהם. למשל, בתחילת העונה שרנו את ”רפסודיה בוהמית“ על אלאור אזריה. זה נושא קשה. נהיה פה מעגל שלם של מנצלים ומנוצלים, וכבר לא ברור מי האשם ומי המסכן באמת. אני יודע שלמריאנו היה קשה להיכנס לדמות הזאת, וגם לי היה קשה לעשות את המערכון. אבל ברגע שראינו את כל המערכון, ונוכחנו שהוא בעצם משמיע את הקול של כולם, של כל מי שקשור לפרשה הזאת, זה הרגיע אותנו. עשינו למשל מערכון על רוסלנה ואייל גולן. בישיבת מערכת אמרתי שכמה מהבדיחות שנכתבו במערכון לא צריכות להיאמר. לדעתי, היינו צריכים לשמור על רוסלנה טיפה יותר נקייה, כי לפחות מבחינת ציבורית אייל הוא החזק. אם אנחנו בוחרים לצחוק על העניין הזה, אנחנו לא צריכים לגעת במישהי שמתגרשת ונשארת לבד עם ילד, שזה תהליך לא נעים, ואין לי מושג אם היא בסדר עם זה או לא בסדר עם זה. אם היא צוחקת על זה, אם קשה לה עם זה, ואנחנו לא רוצים להיכנס לפינות האלה.

תמר: לסיכום השיחה החשובה הזאת אפשר לומר שהומור הוא בעצם שפה שמפתחת הרבה מאוד רגישויות – לבני אדם, לעמדות. זה שאתה יוצא ונכנס מדמויות זה יוצר איזשהו בנק של הערכות לראות בכל פעם את עצמך מכיוון אחר, מפרספקטיבה אחרת. בסופו של דבר העוסקים בהומור ובסאטירה נוגעים באנשים. זה כולל גם אותך.

שמעון סולומון

עליתי לארץ ב־1980, בן עשר, עם הוריי ועוד שישה אחים. גרנו בשכונה ד בבאר שבע. ההורים לא דיברו עברית ולא מצאו עבודה, וכמובן פרנסה לא הייתה. התקיימנו בקושי, בלשון המעטה. כדי להתחיל ללמוד במרכז הנוער בשכונה ד בבית ספר מקצועי – או כמו שכינו אותו ”המפלט האחרון לחסרי סיכוי“, והיום הביטוי הזה ”חסרי סיכוי“ צורם לי – הצהרתי שאני בן 14 למרות שהייתי בן 11. במרכז הנוער הזה למדו

התלמידים הבעייתיים ביותר בעיר, וכולם היו מבוגרים ממני. אבל בכל יום קיבלנו ארוחת צוהריים במקום הזה, עובדה חשובה מאוד בשבילי באותם ימים.

כאשר התחילה ההתעוררות לחינוך פנימייתי היה לי ברור שאני חייב להתקבל למסגרת הזאת, אבל הפעם ללמוד עם בני גילי. עזבתי את משפחתי בבאר שבע ועברתי לפנימיית תלפיות בחדרה. לא ידעתי מה זו פנימייה. לא הכרתי אף אחד. היה לי קשה מאוד בימים הראשונים, כמו שוודאי חווים רבים מילדי הפנימייות. אבל אצלי זה היה כרוך גם בהתמודדות עם הקשיים שעברנו שנה אחת לפני כן, במדבריות סודן. אני זוכר שכאשר הגעתי לפנימייה ביום ראשון והראו לי את המיטה ונתנו לי מגבת, בפנים, בראש, היה לי בלגן גדול מאוד. רחוק מההורים, שאומנם לא יכלו לתת לנו אוכל וחינוך מספיקים, אבל אהבה וחיבוק אינסופיים הם העניקו לנו. בתקופה הראשונה בפנימייה החזקתי את עצמי, העמדתי פנים שאני חזק כמו שחינכו אותי. הרי אצלנו באתיופיה, כפי שאולי שמעתם, מי שמדבר הרבה, מי שחושף רגשות, הוא חלש. תהיה מאופק, תהיה חזק, אל תדבר הרבה. תסבול בפנים. זה החינוך שאנחנו קיבלנו. שתקתי כל הזמן, אבל בלילה היה לי זמן לבכות לתוך הכרית. בתוך המערבולת הזאת מורה חיילת, אפרת שמה, הייתה מבחינתי הדמות המשמעותית ביותר. נוכחתי לדעת עד כמה בן אדם שאין לא כביכול תפקיד בכיר, יכול להיות הדמות הכי משמעותית בחינוך שלך.

היא זו שדחפה ועודדה אותי, ובסופו של דבר כמובן התגברתי. החליטו שאלמד בכיתה רגילה כי ידעתי קצת אנגלית וקצת מתמטיקה. אבל בעברית הייתי חלש מאוד, ולכן בסוף שנת הלימודים התקבלה החלטה להשאיר אותי כיתה. זו הייתה החלטה קשה עבורי, אבל לא העזתי להתנגד לה, כי כמובן בעלי הסמכות יודעים מה טוב בשבילי. כך חינכו אותנו. כילד אתיופי קיבלתי חינוך לקבל את מה שאומרים באיפוק רב. אבל ילדי הכיתה שלי פנו למנהל בדרישה שלא שאר כיתה והבטיחו לעזור לי בלימודים. בשבילי זו הייתה טראומה, כי באתיופיה עליתי כיתה כמעט בכל חצי שנה. באתיופיה מי שהיה במקום הראשון קפץ כיתה. ופתאום כאן אני נשאר כיתה, נכשל. זה מלווה אותי כל החיים, ובכל ההתנהלות שלי השאיפה היא לא להיכשל.

בסופו של דבר סיימתי את כיתה ח' עם חבריי ובהצטיינות. הבנתי שהמפתח להתקדמות הוא להשקיע בלימודים. למעשה הפנימייה בחדרה שינתה את זהותי. לאחר מכן התקבלתי לכפר הנוער שער הר הכרמל. מנהל הכפר ד"ר חיים פרי הכניס לנו לראש שאנחנו מסוגלים ויכולים לשנות את גורלנו והטמיע בנו באופן שיטתי שאנחנו שווים. הוא היה אומר לנו, תתמקדו במטרה ואל תתעסקו בשטויות. הוא אכן הצליח לנטוע בנו ביטחון ואמונה שאנחנו מסוגלים – אנחנו לא הבעיה בעצם. מי שאומר לי

שאני לא מסוגל, הוא זה שיש לו בעיה; ואם אני מבין את זה ומתנהל לפי זה, אני יכול להצליח. כך עשיתי כל החיים שלי, ולכך אני גם מחנך.

סיימתי בגרות של 35 יחידות בציונים גבוהים והתגייסתי למסלול ייעודי לקצונה בצנחנים. יש לי הזכות להיות רב סרן במילואים, וזה מה שגרם לי להרגיש ישראלי שתורם לחברה ולא רק מקבל. לעולים החדשים שמגיעים היום אני אומר: אנחנו מקבלים מדינה על מגש של כסף, ואנחנו צריכים להעריך את זה. ההערכה הזאת מובילה למחשבה מה אני יכול לתרום, מה חלקי בעולם הזה במדינת ישראל.

השתחררתי מהצבא ומייד הלכתי ללמוד באוניברסיטה. ללמוד באוניברסיטה בשביל יוצאי אתיופיה זה כמו להיות סגן של אלוהים. רק עשירים ויחידים סגולה יכלו ללמוד באוניברסיטה. לכן השתחררתי וחודש אחר כך התחלתי ללמוד. וזה המסר שאני רוצה להעביר: כל אחד יכול. ידעתי שאני רוצה לשלב את התפיסה הזאת בחיים שלי, לשלב קריירה מקצועית בחברה וחינוך. עברתי תחנות רבות בעיסוקיי, אבל התחנה המשמעותית שאני רוצה לשתף בה היא הקמת כפר נוער ליתומים ברואנדה. כיהודי הרגשתי שאנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו רק להזיל דמעה כשמתרחש רצח עם. אנחנו חייבים לפעול. עזבתי את כל מה שהיה לי פה, והייתה לי הזכות להקים את הכפר הזה. השקענו מחשבה רבה וקראנו לכפר "אגאהוזה וילג". אגאהוזה ברואנדה זה מקום שהדמעות יבשו בו, מקום של מנוחה ונחלה. פיתחתי מודל על סמך הלקחים מהקליטה שלי בארץ. כתבתי על כך ספר הדרכה. מודל שהבסיס שלו הוא שהרקע הכלכלי-התרבותי-המנטלי לא יכול להיות מחסום בלימודים. להפך, מי שחווה קשיים כאלה צריך להצליח יותר.

הדבר הראשון שעשיתי ברואנדה הוא ללמוד את השפה. כך יכולתי לדבר איתם, להבין אותם, להקשיב להם. האמונה שלי הוכיחה את עצמה, כי בסופו של דבר כל ילד שנותנים לו סיכוי, מצליח ללמוד. בניגוד למצופה, רבים מבני הנוער האלה ברואנדה התקבלו ללימודים גבוהים ברחבי העולם, כולל אוניברסיטאות בארצות הברית. ילדים בלי הורים, עם צלקות, עם פצעים, עם טראומות רגשיות עמוקות. השבוע דיברה איתי בוגרת הכפר שלומדת בארצות הברית. היא באה לפה ל"יד ושם" לעשות סטאז' וללמוד איך מטפלים בשורדי שואה.

היום כמנכ"ל כפר הנוער החקלאי סילבר אני ממשיך בדרכי ומציב יעדים גבוהים לתלמידים. אני מקיים שיחות אישיות, מגלה כלפיהם אמפתיה ונוטע בהם את האמונה שהם מסוגלים, בלי קשר למקום שהם באו ממנו. ובכן, האם יש לו לילד ממשפחה חסרת אמצעים סיכוי לפרוץ את מעגל העוני בזכות ההשכלה? אני אומר

שכן. בלי היסוסים. בפנימייה אצלנו שיעור הזכאות לבגרות עלה בשנה אחת מ-6% ל-50%. השנה בפעם הראשונה זכינו במקום הראשון בטורניר הכספות הגדול (טורניר הפיזיקה) של מכון דוידסון, מכון ויצמן, וזה נותן לנו הרבה מוטיבציה.

רחל פרנקל

פתאום קם אדם באמצע הלילה ומגלה שהוא בתוך סיוט מושלם. העולם התהפך. הבנו מייד שאנחנו באמצע טראומה סוריאליסטית, ושזה לא רק הסיפור שלנו, אלא שכל המדינה שותפה. בתוך יום-יומיים אנחנו מבינים שמיליונים של יהודים ברחבי התפוצות מזדהים עם מה שקורה לנו. שלושה ילדים לא חזרו הביתה מבית הספר, ואנשים בכל העולם לא ישנים בגלל זה. התקשרו אלינו מדרום אמריקה, מצפון אמריקה, מאוסטרליה, מכל רחבי אירופה; אני אישית דיברתי עם יהודים מקטמנדו. הציפו את הבית שלנו אנשים מהתנחלויות, מקיבוצי השומר הצעיר, חרדים בלבוש מלא, שמאל-ימין, קרוב-רחוק. הגיעה אישה אחת שאמרה שראתה בטלוויזיה שאני אוהבת ללבוש סגול, ויש לה איזה תכשיט קטן בשבילי. אני לא צריכה את התכשיט, אבל היא רצתה לתת לי חתיכה מהלב שלה. הגיעו אלינו דרוזים, ערבים מוסלמים, ערבים נוצרים, מרונים מהצפון, פלסטינים מגוש עציון. הגיעו מועדון הארלי דייווידסון הישראלי. לא נתנו לנו להיות לרגע לכד עם החרדה שלנו, עם הכאב שלנו. כל אחד בסגנון שלו ומהמקום שלו. התפללו, הפגינו, תמכו.

הקיץ הוא שהתפתח למלחמה התאפיין לא רק במשלוח מזון וטאבלטים לחיילים בחזית. אנשים דאגו לזקנים שנשארו לבד בבית בשעת האזעקה, להורים שהיו מטופלים בתינוקות בכל שעות היום במקומות שנפלו בהם טילים. אפילו בכביש אנשים התנהגו יפה יותר זה לזה. נכון שבקיץ הוא גם היה עוד רצח מחריד, והייתה כמעט אלימות כלפי המפגינים נגד המלחמה. אבל כמו שאני לא מוכנה לצבוע את כל החיים שלי בשחור של השכול, אני לא מוכנה לצבוע את כל החברה שלי בשחור הזה. בצד הרוע הזה יש כל כך הרבה טוב. בסופו של אותו קיץ אני זוכרת ששאלתי את עצמי אם זה היה אמיתי, אם זו הייתה אשליה, ומה בעצם יישאר מכל זה. הדימוי שהשתמשתי בו

היה של אדם שהולך בחושך בגשם, והוא מועד ולא רואה לאן הוא הולך; ואז מופיע ברק ולשנייה אחת הוא רואה את המציאות הפיזית של החיים סביבו. את התשתית. אחר כך חוזר החושך, וחוזר היום-יום, וחוזר כל הלכוך של הבחירות שהתקיימו כמה חודשים אחר כך. אבל במבט אחד של שבועות ארוכים משהו תשתיתי התגלה. אנחנו רצינו להחזיק משהו מהדבר הזה בחיים. אנחנו גרים על שביל ישראל, ולאורך השביל גרות מאות משפחות שנקראות ”מלאכי שביל ישראל“ – אנשים שהחליטו לפתוח את ביתם למטיילי השביל בחינם או תמורת תשלום סמלי, כדי לתרום למסע שלהם באירוח ללילה או בארוחה חמה, במקלחת ולפעמים אפילו יותר. יום אחד הגיע אלינו אדם אחרי שהלך בשביל עשרות קילומטרים. הוא התקלח ונח קצת ועלה לאכול איתנו ארוחת ערב. כשהתחלנו לדבר, התברר שהוא חייל בודד מקליבלנד שבדיוק השתחרר מהצבא, אחרי שלחם בעזה. ופתאום נפל לו האסימון, והוא הבין על איזו משפחה הוא נחת. הוא התרגש מאוד ואמר: אני חיפשתי את הבן שלכם כאילו היה אח שלי ממש; ואנחנו אמרנו: בטח, כי הוא באמת אח שלך. אני יודעת שזה נשמע כמו הקלישאה הכי גדולה בעולם, אבל זו חוויית החיים שלי. מה שנולד מהטראומה הזאת הוא ”פרס ירושלים לאחדות ישראל“ ו”יום האחדות“. אחדות זו מין מילה משומשת ועבשה כזאת, כך שאם אתם לא רוצים ”אחדות“, תדברו על קרבה ועל שיתוף ועל פסיפס ועל שיח ועל חיבורים ועל אהבה ועל אהבת ישראל. הרעיון הוא להפגיש אנשים בתוך החברה הישראלית על כל גווניה בתוך ישראל ובתפוצות.

חוויית אינספור חוויות של חיבור וקרבה: השתתפתי בסעודת שבת משותפת, ראשונה בהיסטוריה, לקהילה הרפורמית, הקהילה הקונסרבטיבית, קהילת ריקונסטרוקשן ושלוש קהילות אורתודוקסיות. זה היה כרוך בפשרות רבות – עם מיקרופון, בלי מיקרופון, כשרות כזאת או כשרות אחרת וכדומה. כל מיני פלטפורמות של התנדבויות משותפות ומעגלי שיח. הבעלים שלנו נפגשו עם משפחה ערבית שיש לה ילד עם צרכים מיוחדים, ומשפחה יהודית מכפר סבא שיש לה ילד עם בעיות דומות שחלקו ביניהן את המשותף. המשפחות האלה נשארו בקשר והמשיכו לתמוך זו בזו. השתתפתי בקבוצות שיח שהפכו להיות קבוצות ווטסאפ או לפעמים רק מפגש חד-פעמי, וגם זה בסדר. כשרבי יוחנן נמצא בטירוף נפשו וצער על התלמיד והחבר שלו רבי שמעון בן לקיש, משדכים לו עילוי אחר. אומרים לו, הנה מישהו כלבבך. כל דבר שאתה אומר, הוא יכול להביא לו ראיה. כל דבר שאתה חושב, הוא יוכיח שאתה צודק. את רבי יוחנן זה מטריף. הוא אומר: לריש לקיש היו 24 פירות על כל דבר

שאמרתי. הוא פירק את דבריי עד היסוד, ולמרות זאת חיי אינם חיים בלעדיו. אני לא צריכה שיזכרו את הבן שלי, אני מקווה שהוא ימשיך לחיות בלב המשפחה והחברים שהכירו אותו. אבל אני אשמח מאוד אם נזכור מה אנחנו הצלחנו להיות בימים ההם. היום כולם יודעים את ההבדל בין like ל-love – אנחנו לא צריכים "לייק" מכל אחד. אפילו בתוך המשפחה שלנו אנחנו לא צריכים לחבב כל אדם. אבל אהבה זה סיפור אחר לגמרי. אהבה קשורה לברית ולאחריות ולקשר, למשהו שהוא עמוק הרבה יותר – אני שם בשבילך.

ארה'לה רוטשטיין

אני בא מבית ספר ששוכן על הגבול שלנו עם שכנינו. אני מדבר על "שכנים", מפני שחלק מהעשייה החינוכית שלנו זה להאמין שמי שחיים מעבר לגדר והיום יורים עלינו, יכולים להיות בעתיד שכנים אמיתיים שלנו. כדי שזה יקרה, צריך לעשות עבודה חינוכית מעמיקה עם הילדים שסופגים את אותם טילים שמגיעים מהעבר השני. אספר על אירוע שהתרחש אצלנו בבית הספר ויאפשר איזושהי נקודת התייחסות לרעיונות שאדבר עליהם אחר כך.

למי שמכיר, בית חינוך שער הנגב היום, במתכונת החדשה שלו, יודע פאר. אבל בית ספר הישן שלנו היה צנוע מאוד ומאוד לא ממוגן. המשרד שלי היה בקצה מסדרון, ובקצה השני שלו ישבה המזכירה ליד חדר השירותים. בין לבין היו כל החדרים של בעלי התפקידים. יצאתי יום אחד מהחדר שלי לחדר השירותים בתקווה שאיש לא יצא מהמשרד שלו ויעצור אותי כדי לשאול שאלה. בקצה השני מצאתי ילד עם משקפי הארי פוטר שעשה בחינה מול המזכירה. ראיתי אותו יושב רכון על המחברת, ורצתי מהר למקום המאוד חשוב. כשנכנסתי לשירותים הסתכלתי וראיתי מתחת לרגליי את ספר הלימוד "אל הנגב". הסתכלתי על הספר והתחלתי לחשוב שאולי יש קשר בין הספר לבין הילד שעושה בחינה. חזרתי למזכירה וראיתי שכל עשר דקות הילד הזה נזקק לצרכיו. אני ניגש לספר ורואה "אל הנגב", אני ניגש לבחינה ורואה "אל הנגב". חזרתי למזכירה ואמרתי לה תני לילד לעשות את המבחן

עד הסוף. היא הסתכלה עליי בתימהון ושאלה, ארה'לה אתה לא פוסל את הבחינה? אני עניתי שלא רק שאני לא פוסל אותה, אני רוצה שיבדקו אותה. זה היה אירוע מכונן מבחינתי. בפגישת המורים הקרובה סיפרתי את הסיפור, וכל המורים הסתכלו עליי בתמיהה – הילד העתיק ואתה נתת לו לגמור את הבחינה? התשובה שלי הייתה שאני ראיתי ילד לומד. הוא ישב ליד בחינה, קרא שאלה, הלך לשירותים, למד וחזר וכתב תשובה. הילד עשה תהליך שאנחנו חייבים עכשיו לעשות ממנו איזושהו אירוע חינוכי חשוב, ויכול להיות שנקבל עליו את פרס החינוך. אמרו לי, מה, לפזר ספרים בחדרי שירותים? לתת בחינות לילדים? אבל השאלה האמיתית היא מה בעצם עבר על הילד שהוא היה צריך להכריע אם להשתמש בספר לא על פי הדרך המקובלת או לקבל ציון נמוך. מה מצפים ממנו? מצפים ממנו לקבל ציון נמוך או מצפים ממנו להצליח? הילד יודע שהוא יחטוף בבית על כישלון, שהוא יחטוף מהמורה על כישלון, לכן הוא לקח סיכון. בדילמה הערכית הזאת בין להיות ישר או להשיג הישג, הילד הכריע כמו שהכריעו בשבילו בכל המסגרות סביבו. על זה אני בא לזעוק. מכאן אני מתחיל את המסע החינוכי.

יצא לי, אולי אפשר לומר שזכיתי, לנהל בית ספר תחת אש. ופתאום כל הדברים האלה של הדלת לחיים דרך חמש יחידות במתמטיקה הפכו להיות שוליים בהשוואה לילד מיוחד שמגיע לבית הספר, וצריך לתת לו ביטחון. ביטחון פיזי לא יכולנו לתת לו, ולכן היינו חייבים לחפש דרך אחרת לתת לו את הביטחון הזה. בבית ספר שער הנגב החלטנו באותם ימים ב־2008 על שמונה שעות חינוך, מכיתה ז' ועד י"ב. מחנך יהיה שמונה שעות בכיתה עם החניכים שלו. יהיה להם סדר יום מלומד, כי גם חדר המורים למד – ארבעה־חמישה טקסטים מכוננים שדרכם נשבה רוח חדשה בבית הספר. למדנו טקסטים קצת ארכאיים שלא מתעסקים איתם כל כך, כמו ”המעשה החינוכי“ ו”חינוך האופי“ של מרטין בובר, טקסט של קורצ'אק, היחיד שנכתב כטקסט מדעי: ”האם חינוך הוא תיאוריה או פרקטיקה?“ וחלקים ממשנתו של פאולו פריירה. למדנו שהדבר הראשון שמתחייב מאיתנו כבית ספר זה קצת התקרבות על פי בובר, קצת התבוננות על פי קורצ'אק וקצת ביקורתיות על פי פריירה. אם שלושת הדברים האלה קורים בתהליך, אתה מקבל ילד שהוא מוכן להתמודד עם למידה מתוך התלבטות בדילמות ערכיות. אם זה קורה אתה עשוי להגיע אל הדרך הנכונה בחינוך. הדיאלוג האישי והדיאלוג הקבוצתי הפכו להיות אבן בסיס בהתנהלות של שער הנגב. אנחנו בית ספר הטרוגני מאין כמוהו. 30% מהילדים שמגיעים אלינו לא עוברים את מבחני עמ"ת. אנחנו גומרים את המסע החינוכי עם ילדים שמפנים לעצמם זמן ללמידה, זמן לדילמות

ערכיות, הרבה זמן לחברות, הרבה זמן לנתינה. אתה יודע שאתה במקום הנכון כמחנך, כשאתה לא יודע אם אתה הנותן או המקבל.

מימי חסד

אני רוצה לדבר על מזרחיות: תרבות מזרחית, היסטוריה מזרחית, ספרות מזרחית, ועל נחיצות שילובה במערכת החינוך. לפני כחמש שנים העזתי לראשונה לגעת בחומרים הללו במסגרת סמינריון שעסק בספרות מזרחית. אמרתי "העזתי", כי נדרשה תעוזה. ללמד ספרות מזרחית פירושו לעסוק בלִבָּה רותחת. פירושו לגעת בפצע פתוח. אספר קצת על עצמי. גדלתי בסביבה ירוקה, בחברה הגמונית, בתרבות שתפסה את עצמה כנכונה וצודקת. אבי מגלם את הצבר המיתולוגי השזוף, הפלמ"חניק המחובר לאדמה. למזלי, אמי הגיעה ממקום אחר. היא נולדה בעדן וגדלה בשכונה מתפוררת בפאתי תל אביב. השורשים האלו האחרים פתחו את עיניי לצדדים ופתחו בתוכי קשב לסוגיות של אחרות – מבטא, צבע, תרבות – הלגיטימיות של השיח האתני במרחב הציבורי נתנה לי רוח גבית, עד שעזרתי אומץ לעסוק בנושא. זה היה סמינריון חובה. הסטודנטיות התנגדו: למה צריך לעסוק בזה? די, זה נגמר. היום אין הבדלים, כבר התערבבנו. אבל הקשיתי: אם כבר התערבבנו ואין הבדלים, מדוע אנחנו קוראות בעיתון על אי־קבלת תלמידות מזרחיות לבתי ספר מסוימים? מדוע כדי לזכות במשרה נחשקת רצוי שיהיה לך שם משפחה אשכנזי? מדוע כשנערים כהי עור מגיעים למועדון, פתאום אין מקום, למה המבטא הגרונזי של יהודי ארצות ערב משמש להלעגה ולגיחוך?

רוב הסטודנטיות בסמינריון הזה באו מבתים מזרחיים, ובכל זאת ההתנגדות לנושא הייתה עזה. בדיעבד התברר לי שרובן עמלו במשך שנים על תהליך ארוך של הלבנה עצמית ועל בניית זהות אישית ניטרלית, משוחררת כביכול מצבע וממעמד. זהות שאימצו לעצמן העניקה להן אשליה של שוויון, של אפשרויות פתוחות, העיסוק הישיר במזרחיות הסיר את המייקאפ, שיחזר את הסימון, חשף את שבירותה של ההסוואה. אבל משעה שהן הסכימו לגעת בנושא, הן נשאבו לתוכו ברעב. הסטודנטית יעל כתבה על חוויית התלישות שלה כמזרחית המבקשת להיטמע בחברה ההגמונית:

אני אישה דור שלישי ליוצאי לוב, ומעולם לא חוויתי ביטויי גזענות. באותה נשימה אספר כי שערי צבוע בבלונד כבר מגיל 18. אני לא חובבת שירים מזרחיים, לא משתמשת בביטוי כמו ”כפרה“, שבו השתמשו סבתותיי כאשר רצו להפגין כלפיי אהבה, ובעקבות נישואיי שם משפחתי הוחלף בשם משפחה אשכנזי. אבל המסכה שעליה עמלתי לשמור נחשפת כאשר מעמידים אותי ליד משפחתי, וגם נחשפה כאשר ילדתי את ביתי, ולפתע נתקלתי בשאלה המסתייגת למה השיער שלה כהה כל כך.

יעל פתחה בהצהרה שמעולם לא חוותה גזענות, אך סיימה בחוויה קשה של תיוג. היא העידה על תהליך שנקרא ”אקטינג ווייט“, על המאבק לנראות אשכנזית ועל הסרה אכזרית של המסכה הלבנה על ידי המבט המפקח במפגש עם השחורות של ילדתה. כאילו השאלה על אודות צבעה של ילדתה הטיחה בפניה שמזרחיותה נחשפה, שניסיון ההתאמה לַתְקֵן נכשל. יתר על כן, יעל חוותה את השחורות של ילדתה כעדות לפחיתות ערך.

חוקרת התרבות אלה שוחט כינתה עמדה זו ”שנאה עצמית“ של מזרחים בישראל. שנאה זו נוצרה לדבריה עקב המפגש של מזרחים עם הממסד הציוני האירופוצנטרי, אשר ביקש לשלול את ערביותם ומזרחיותם של יהודי ארצות ערב. כך, עבור היהודים הערבים משמעות הקיום בצל הציונות הייתה סכיוזופרניה עמוקה, המתנודדת בין גאווה עצמית עקשנית לבין דחייה עצמית כפויה. מאחר שערביותם הובילה רק לעצמם, לדחייה ולבוז, מזרחים רבים הפנימו את המבט האשכנזי עליהם והתנכרו לעצמם.

יום אחד אחרי שיעור מסעיר במיוחד פגשתי בשביל את תמר, אחת הסטודנטיות המעולות שהיו בו, והיא פרצה בבכי בשל אותו ניכור פנימי. היא בכתה בשל הפנמת נחיתותה החברתית של השחורות ודיברה על ”סלידה מהגוף“ של עצמה. הקשבת לקולה החנוק, התבוננתי בפניה המחוטבות ובדמעות הזולגות על לחייה והתכווצתי לשמוע ”סלידה מהגוף“. הניסוח האכזרי העיד על התשוקה להיעשות בהירה, אשכנזית, לעמוד בתקן, להדחיק את המקור. הבנתי – צריך להיגאל מהסימון.

ניגאל מהסימון כשנעשה לו ריקלימינג. ניגאל מהסימון כאשר נוכל להקשיב לאופן שבו התרבות הענפה של לימודים בארצות ערב ושל מזרחים בארץ משתרגת בספרות, בהיסטוריה ובתרבות הקנונית. עלינו לפתוח עוד את הקנון – בהשאלה, עלינו לעסוק לא רק במרחבים ש”בין בית אלפא לנהלל“, משירו של אלתרמן, אלא גם במרחב של

“אשקלון, עתיקות ג’, ליד לשכת הסעד” משירו של ארז ביטון, או “בחור באמצע שומקום” משירו של שמעון אדף. ואולי אף זאת, אל לנו להסתפק בפתיחת הקנון אלא להיפתח בעצמנו להשלכות של קנון מוכתם: מוכתם בגזענות, מוכתם בדיכוי, מוכתם בקונפליקטים. שהרי בין בית אלפא לעתיקות ג’ ובין נהלל לחור באמצע שומקום – כל אלה נכחו ועדיין נוכחים.

הסמינריון הלך ונעשה אתר של כינון זהות. הספרות סייעה לסטודנטיות לחשוף את הפיקציה של הישראליות ההומוגנית כביכול. הן גילו הזדהות עמוקה עם הטקסטים שחקרו ומתוכם הן דיברו על השורשים שלהן, על אמותיהן וסבתותיהן. מאז נלמדים בחוג לספרות עוד קורסים בתחום. חלק מהסטודנטים הלומדים לראשונה על התרבות והספרות של יהודים בארצות ערב נרעשים מהגילוי: איך לא ידענו שהאוצר הזה קיים, הם אומרים. אבל מעבר להיכרות עם התרבות הזאת ולהכרה בה, יש גם הזדמנות להבנה ביקורתית מדוע היא הודרה מהנרטיב הקנוני, וכיצד הבנה כזאת עשויה לייצר שידוד מערכות מפרה. האני מאמין שלנו כמכללה שואף להומניזם, לשוויון ערך האדם, כבודו, חירותו והתפתחותו. אחת ההשתמעויות של ההצהרה הזאת היא ויתור על מנוליטיות תרבותית. הומניזם אמיתי ינחה אותנו לא לפחד מריבוי קולות.

אתם הטוענים שעצם העיסוק במזרחיות מלבה את הקוטביות של החברה, מה תרצו, להמשיך את ההתעלמות? הרי תבינו שההתעלמות נחוות כמחיקה, והמחיקה מסוכנת, ולו משום שהיא עלולה להתפרץ למחאה שורפת.

הכנס הזה קורא לשיח משתף. שיח משתף פירושו הקשבה לנרטיבים שונים, אפילו סותרים, אפילו מתנגדים. שיח משתף פירושו פתיחות אמיתית לדיאלוג. זה לא קל בכלל. השיח המשתף שלי עם עצמי מעלה זהויות סותרות, קולות מנוגדים, הוויה חצויה, מזרח ומערב, שחור ולבן, הגמוניה ושוליים. זה לא פשוט אבל זה חשוב. ההקשבה לנרטיב המזרחי תוביל להקשבה לנרטיבים אחרים שעדיין מודחקים בפינה. הפלסטיני, החרדי, הקוירי. רגישות אמיתית למזרחיות נושאת בחובה רגישות לכל ההדרות כולן – רקע, מגדר, לאום, דת, גיל, צבע, צרכים מיוחדים. הקשבה פתוחה תבסס את מוסריותה של החברה הישראלית. תוביל אותה לתיקון עוולות ותאפשר שגשוג אזרחי. אלא שהדרך לתיקון עדיין ארוכה, הבה ונפתח את ליבנו.

נועה מועלם

הסיפור שלי מתחיל לפני כמעט ארבע שנים כשהגעתי לאגודת הסטודנטיות והסטודנטים בסמינר הקיבוצים. עדיין לא הבנתי בדיוק מה עושים שם, אבל היה לי חזון ברור. חלמתי שאצליח לאגד סטודנטים וסטודנטיות לחינוך מכל קצוות הקשת, מכל הצבעים, המינים והמגדרים, למטרות משותפות, לדרך משותפת. דרך של היכרות עם הדומה וגם עם הָאחרת. דרך של בניית סיפור משותף המורכב מעשרות, אם לא ממאות, סיפורים שונים. דרך של שוויון ערך האדם, דרך שנלחמת בגזענות. חשבתי שמי שעוד רגע יובילו דורות שלמים של ילדים ונערים ויהיו אחד מגורמי ההשפעה הגדולים בחייהם כבר מהגיל הרך, הן לא עוד אסופה של סטודנטיות שמגיעות בכל בוקר ללמוד והולכות בכל ערב הביתה, ובכל כמה חודשים יוצאות לתקופה של מבחנים – וכל זה כדי לצאת עם מקצוע שבמקרה הטוב מעניין אותן, ובמקרה הפחות טוב מספק להן תעסוקה ראויה. גננת או מורה היא לא בייביסיטר. חינוך הוא הדרך שלנו להפוך את החברה הישראלית לסובלנית יותר, מקבלת יותר, כזאת שמכילה בתוכה רבדים שונים, שבטים שונים. לכל שבט יש תפקיד בפסיפס הארצישראלי. **הלוואי שכך זה היה מרגיש.**

לפני שנתיים נאם נשיא המדינה רובי ריבלין את נאומו שנחקק היטב בזיכרונונו – נאום השבטים. בנאומו בחר הנשיא להתייחס למגזרים הבולטים בשונותם באוכלוסייה כאל שבטים. לדבריו, בקרוב מאוד לא יהיה פה שום שבט ששולט, אלא חלוקה שווה המרכיבה יחד את החברה הישראלית. הסדר הישראלי החדש הוא אינו נבואת זעם עתידנית. זוהי המציאות המשתקפת לנגד עינינו כבר היום במערכת החינוך. הנשיא בנאומו מצייר תמונת מצב עגומה. הוא מדבר על הפילוג והבידול בחינוך. על התהום הפעורה בין החינוך החרדי לממלכתי הדתי, שלא לדבר על הממלכתי החילוני או הערבי. כל שבט והמציאות שלו, נקודת המבט שלו. החינוך בישראל, במקום ליצור בסיס לחיים משותפים הוא מגזרי ויוצר בידול. לכל שבט אמור היה להיות תפקיד בפסיפס הארצישראלי. **הלוואי שכך זה היה מרגיש.**

ואיך זה קשור אלינו?: ”טוב, אתן המורות של המחר, חשוב שתבינו את הפערים והסדקים ותתקנו. תראו כל ילד וילדה, תיצרו גיוון, וגם אם אין כזה בכיתה, תמציאו. אם אתן לא מפחדות, כדאי, ואפילו רצוי, שתלמדו כמה נרטיבים במקביל, אבל בעדינות, מתוך מקום פתוח ומכיל, ובלי הדעה האישית כמובן, בלי פוליטיקה בכיתה“. אבל הבעיה מתחילה עוד קודם. מערכת החינוך היא מגזרית, אבל גם המכללות להכשרת

מורים. הנוף המשתקף מחלוני בסמינר הקיבוצים בצפון תל אביב הוא בהכרח לא הנוף שבמכללת הרצוג שבאלון שבות או זה של מכללת אלקסאמי בבאקה אל-גרבייה. כל שבט בשלו ולפי צו מצפוננו ותפיסת עולמו. היינו אמורים להיות כמה שבטים המרכיבים יחד את הפסיפס הארצישראלי. אבל לא כך זה מרגיש.

שלא תבינו אותי לא נכון. יש תוכניות קריטיות ליצירת שוויון הזדמנויות באקדמיה, יש חגיגות חג החגים ואת ימי התרבות הערבית, את חג הסיגד וקורסים של מעורבות חברתית ושל דמוקרטיה. אני באמת מאמינה שבכל יום ובכל דבר שאנחנו עושים עומד החזון הזה, ונוגע בכל פעם קצת. אבל האם הצלחנו, האם השלמנו את המשימה? הכנס הזה הוא לא רק הזדמנות להכיר את מה שיש, אלא הזדמנות אמיתית לבחון מה אין או מה אין מספיק. זו הזדמנות שלנו לבחון איפה מסיימות הפעילויות החשובות, והשיח חוזר להיות בדיוק כמו שהוא בחוץ וברשתות החברתיות. איפה נמצאות הנקודות המפגות, איפה הסטודנטים שמודרים מהשיח, האם באמת אנחנו עוברות תהליך של ארבע שנים, שבו אנחנו מבינות לעומק שמה שקורה בחוץ חייב להיות מדובר בפנים? האם השיח הוא כזה שמתעמת עם הסוגיות הכואבות ביותר, כזה שנותן ביטוי לכלל האוכלוסיות? לאקדמיה יש תפקיד. למכללות להכשרת מורים ומורות בישראל יש תפקיד עוד יותר גדול. גם בשטח וגם בכיתה אסור לנו לתת יד לבידול. הבורות מייצרת שיח של שנאה אלימה. כשסטודנטים בשבוע הפוליטי כועסים על מרצים שבחרו לארח ארגון שמאלני או חברת כנסת ימנית, אסור לנו להתעלם מזה. אנחנו חייבים לחבק את זה ולייצר מזה שיח משתף.

לא מזמן חגגנו את חג הפסח המספר את סיפור בני ישראל שיצאו ממצרים מעבדות לחירות. במצרים עם ישראל היה מחולק ל-12 שבטים, לא ארבעה. לקראת ההגעה לארץ כנען, משה מברך את השבטים, ובברכה הוא בעצם מגדיר מהו תפקידו של כל אחד ואחד מהשבטים שיחד יוצרים שלטון משותף. אומנם משה לא הגיע לארץ המובטחת, אבל בני ישראל מוגדרים עם אחד כאשר הם מקבלים על עצמם את מערכת חוקי המוסר - עשרת הדיברות. לכל שבט היה אז תפקיד מהותי ביצירת הפסיפס הישראלי המשותף. הלוואי שכך זה היה מרגיש היום.

הגענו לארץ המובטחת, ויש בה מערכת חוקים וערכים, צבא, עצמאות ומוסדות ציבוריים. האומנם כך נראית ארץ מובטחת? כי נראה לי שלמרות כל מה שיש כאן, במקום לחזק את הדברים המחברים ולשמר את מה שמייחד ושונה, אנחנו עסוקים בהתגוננות יומיומית ובוויכוח על מה נכון ולאיזה כיוון כולם צריכים להתיישר. חיים בחוסר הסכמה תמידי בבידול ובפחד. והפערים רק הולכים וגדלים. האמת, אני קצת

חרדה. הגעתי ללימודי חינוך, ובפרט לאגודת הסטודנטיות, עם חלום על חזון ועל דרך. בעוד כחודשיים אני מסיימת את תפקידי ואצטרך לבחור את המקום הבא שיאפשר לי להמשיך להיאבק על אותו החזון ועל אותה הדרך. אבל החממה הזאת שהתפתחתי בה תמשיך להתקיים. היא חייבת לקחת אחריות גדולה יותר על הרוח שלה, על הקווים שמנחים אותה, על השיח בכיתות ועל מה שקורה בשטח, על הסטודנטים והסטודנטיות שלה ועל עתיד החינוך בישראל.

שולי דיכטר

הסיפור שאספר לכם קרה לפני כשלושים שנה. הייתי מורה לערבית בכיתה ה' בקיבוץ מענית באזור ואדי ערה, ורציתי שהילדים ילמדו לא רק בכיתה בין ארבע קירות, אלא עם מורה ערבי מהכפר השכן אום אל־קוטוף. יזמתי סדרה של מפגשים בינינו. הילדים הערבים באו אלינו ולמדו מה שאנחנו למדנו באותה תקופה, ואנחנו היינו אמורים ללכת שלושה קילומטרים לכפר הערבי, לבלות איתם וללמוד על תהליך הפקת שמן הזית אצלם.

שוד ושבר, יום לפני המפגש, הרועה מהקיבוץ והרועה מהכפר הערבי רבו ביניהם, כמו כל הרועים בכל ההיסטוריה. הרועה היהודי שלף אקדח וירה באוויר, ובתוך שנייה שניהם היו עצורים בתחנת המשטרה בוואדי ערה. לא ידענו איך נקיים את הביקור הזה בזמן שהם בתחנת המשטרה ובמעצר. זה היה בלתי אפשרי. צמלנו יום שלם כדי לשחרר אותם, ומבחינתי זה היה רק כדי שנוכל להיפגש עם הילדים הערבים.

בסוף היום הצלחנו, ובאתי ובישרתי לילדים: מחר אתם תהיו הגשר בין הקיבוץ לבין הכפר. אתם תהיו הדור שעושה את העתיד ליותר טוב וכולי וכולי. ילד אחד, יניב, שגם כך חשש מהמפגש הזה, נעמד מולי ואמר, למה אנחנו צריכים לעשות מה שאתם לא מצליחים? תסדרו את העניינים ביניכם ואחר כך אנחנו נלך לבקר בכפר.

רק עשר שנים אחר כך, כשהייתי בצפון אירלנד בסיוור חינוכי־מקצועי עם כמה פעילי דו־קיום, למדתי סוף־סוף את השיעור הזה מיניב. לקחו אותנו לראות איך מחברים בין פרוטסטנטים לקתולים, שני הקצוות של צפון אירלנד. ביקרנו בפרויקט כלכלי,

בפרויקט חקלאי ובפרויקט מסחרי, במפגש של אימהות של אסירים שמשוחחות ביניהן ואפילו במוזיאון היסטורי דו-נרטיבי שמספר את שני הסיפורים של הפרוטסטנטים ושל הקתולים בצפון אירלנד. בתור מפגיש סדרתי בין ילדים יהודים לערבים, שאלתי אותם: מה עם הילדים? אנחנו הרי דור שכבר מקולקל. הילדים הם העתיד, צריך להפגיש בין הילדים, והילדים הם אלה שיבנו את השלום בינינו. התשובה שחזרה כמעט בכל מקום הייתה: "The kids will follow", הילדים ילכו בעקבותינו. רק אז נפל לי האסימון. הרי תסתכלו על תוכניות הלימודים בבתי הספר: אנחנו מלמדים את הילדים רק את מה שכבר פתרנו. כל שיר שאנחנו מלמדים אותם, הוא שיר שכבר לעסנו אותו בכמה מערכות שיניים; כל סיפור היסטורי הוא סיפור שכבר התווכחנו עליו אלף פעמים; כל נוסחה מתמטית, כבר היוונים ניסו אותה. אבל למה מכל הדברים האלה אנחנו מניחים את כדור האש המדמם הזה על השולחן של הילדים ואומרים להם "אתם תבנו את העתיד – נפגיש ביניכם, וזה יהיה העתיד שלנו". רק אז הבנתי את החוצפה שבמעשה שלי כאשר לקחתי את יניב וחבריו להיות הגשר בין הקיבוץ לבין הכפר.

בצפון אירלנד חתמו על הסכם יום שישי הטוב בשנת 1998. היום כבר יש מאות בתי ספר משותפים לפרוטסטנטים ולקתולים במימון ממשלתי. אצלנו יש שמונה בתי ספר דו-לשוניים, מתוכם שישה בתי ספר של עמותת יד ביד. כל בתי הספר הדו-לשוניים הם בתי ספר ציבוריים, כך שמשרד החינוך אומנם לא מממן אותם לגמרי אבל בהחלט מאפשר את קיומם. 2,500 ילדים וחברי צוות עוברים יום-יום בשערי בתי הספר הדו-לשוניים, וזו תופעה שמתרחבת עוד ועוד בכל הארץ. כולם חיים יחד את לוח השנה הדו-לשוני, שחוגג את כל החגים היהודיים, המוסלמיים והנוצריים. ולא רק הילדים – כל המשפחות שלהם חוגגות את החגים יחד. כל המשפחות שלהם יוצאות לחופשה בזמן שהאחרים לא יוצאים לחופשות. אתם יכולים לתאר לעצמכם איזה אורח חיים שונה לגמרי יש לכל המשפחות שלהם, ומדובר במעל עשרת אלפים איש שחיים אורח חיים משותף ומשתף בפועל.

אז מה זה אומר? שזה לא רק הילדים, זה ההורים, זה המתנדבים, זה הפעילים וזה הקהילות שנבנות מסביב לבתי הספר. זה התפקיד שלנו כמבוגרים. אנחנו כמבוגרים חייבים את זה לילדים שלנו. אנחנו חייבים לעשות בעצמנו את מה שאנחנו רוצים שהילדים יעשו. אנחנו חייבים להראות להם את הדרך. המילה פדגוגיה ביוונית מורכת משתי מילים שפירושו: ילד, לך אחריי. אנחנו צריכים להראות לילדים את הדרך בעצמנו. תחשבו כמה פעילויות, כמה אירועים, כמה דברים שאתם הולכים לעשות בחודש הקרוב קשורים לחיבור בין הקצוות. עצם זה שאנחנו עושים את העבודה בעצמנו, אנחנו מראים לילדים את הדרך. והרי זה חינוך, נכון?

איאד סלאח

שלוש תמונות מלוות אותי מהלוויה ומימי האבל על אבי כילד קטן בן חמש וחצי: תמונה ראשונה היא של חיילת במדים שמרכינה את גבה על הקיר החיצוני של בית המשפחה ובוכה בכי מר; תמונה שנייה היא של שכננו וקצין משטרת ישראל לשעבר, גם הוא בוכה בכי מר; התמונה השלישית היא של אבא שוכב בארון המתים עם חיוך על פניו, ומסביב עומדים הרבה חברים יהודים שהגיעו מקיבוץ בצפון ומבוסתן הגליל שלייד עכו להשתתף בצער המשפחה. ההספד של אחד מחברי קיבוץ אילון על אבא פורסם בעלון הקיבוץ ב־1984, ולאחר מכן הפך לחלק מהנרטיב האישי שלי. בהספד נכתב: כאיש ערבי פלסטיני היו בינינו לא מעט חילוקי דעות, אבל עדנאן תמיד היה אומר לנו שכאבא לילדים הוא מבין כל כאב ושכול שלנו. שהוא משתתף בצער וכמובן גם בשמחות שלנו, שאחרת לא הייתי יכול לחיות אתכם וביניכם.

אמרו עליו שממשה עד משה לא קם כמשה – הרמב”ם. בעיניי הוא דמות מקשרת. הוא דמות שמסמלת את תור הזהב של עם ישראל בארצות האסלאם, תחת שלטון אסלאמי. מה שאני מנסה להגיד הוא שהחלום של שלום בין האסלאם ליהדות ובין הערבים ליהודים הוא לא חלום היפותטי, הוא בר קיימה. אנחנו כאנשי חינוך צריכים להתחבר לעבר הזה, ללמוד ממנו ולחנך את ילדינו על פי הערכים שאפיינו את התקופה הזאת. אולי דרך העבר הזה נגאל את עצמנו מהעול הרוחני שמאפיין את החברה הישראלית ואת החברה המערבית בכלל, ונצליח סוף-סוף לחזור וללמוד איך ללכת על האדמה הזאת כאחים וכאחיות.

הלוויה של אבי ודמות הרמב”ם הן אבני היסוד שעליהן נבנתה תפיסת העולם שלי. אבל זה הזמן לרדת מהקצה העליון של סולם יעקב לקצה התחתון שלו המוצב באדמה ולשתף אתכם כיצד תפיסת העולם הזאת מתורגמת הלכה למעשה בשדה החינוכי. נשיא המדינה מר ראובן ריבלין הציב בפנינו המחנכים אתגר אמיתי שאני רוצה להתייחס אליו בדבריי. בחזון ארבעת השבטים המרכיבים את החברה הישראלית דיבר הנשיא על ההכרה בייחודו של כל שבט. אך ברור שבלי בניית גשרים בין השבטים הללו אי אפשר לקיים חברה אזרחית תקינה. האתגר שעליו אני מדבר הוא כמובן אתגר החינוך, שהרי עליו נבנים היסודות הערכיים של האדם לאורך כל חייו, והוא באחריותנו. אנשים מבוגרים לא בלתי אפשרי אבל קשה לשנות. עם ילדים ונוער יש סיכוי. החברה הערבית היא ללא ספק אחד השבטים המאתגרים ביותר מבחינה חינוכית, בגלל השוני

התרבותי המהותי לעומת יתר השבטים. לאורך השנים נבנו מודלים שונים של מפגשים בין נוער יהודי לנוער ערבי במטרה ליצור קשרים ביניהם. עכו היא עיר לדוגמה ומודל לחיקוי של חיים משותפים בין ערבים ליהודים. בית הספר אורט מח"ט בעכו שבראשו אני עומד לוקח חלק בפעילות מבורכת זו. חזון הנשיא קורא לנו ללכת עוד כמה צעדים קדימה, כי לצערנו מה שנעשה לא מספיק. בראייה ארוכת טווח אנחנו המחנכים חייבים למצוא נוסחה, שיטה, שתיצור קרבה אמיתית בין השונים.

אספר על תוכנית אחת שמנסה להיענות לאתגר הגדול הזה. אציין שמי שהגה, גיבש והניע אותה בתחילת הדרך היה ד"ר חיים פרי, מייסד עמותת החינוך "דרך כפר" ושותף בדרך החינוך שלנו. שם התוכנית הוא "עם אדם". ומתוך כבוד לאכסניה של סמינר הקיבוצים, חשוב לי לציין שמקור השם הוא בכתבים המוקדמים של אהרון דוד גורדון. גורדון שאל בשנת 1920 איזה עם אנו רוצים לראות בארץ זו, ותשובתו הייתה עם אדם: באין עם אדם, אין היחיד אדם. הבסיס של התוכנית הוא, אם כך, מציאת המכנה המשותף של שונים כבני אדם. מטבע הדברים חיבור כזה עלול לעורר דווקא מחלוקות והתנגדויות, בשני השבטים. ייחודה של התוכנית הוא במחויבות שלה לחזק אצל כל קבוצה את הזהות העצמית שלה. במילים פשוטות התוכנית תצליח אם נער מוסלמי יהיה מוסלמי טוב יותר, ונער יהודי יהיה יהודי טוב יותר.

אם כן, נקודת המוצא היא חיזוק הזהות העצמית כגשר אל האחר על ידי חשיפה לתכנים ולחוויות מעצבים שיש להם משקל רב בשתי התרבויות. התוכנית מחברת בפועל בין שני מוסדות חינוך - אחד יהודי והשני ערבי - והיא נפרשת על פני שלוש שנים. גיל ההתבגרות הוא חלון הזדמנויות לשינוי. אם רוצים להטמיע ערך מסוים אצל המתבגר, אי-אפשר לעשות דברים בהבזקים או באופן חד-פעמי. צריך שיהיה רצף של שלוש או ארבע שנים לפחות. כך, על פני שלוש שנים - מכיתה י' ועד כיתה י"ב - הנוער בשתי הקבוצות חווה יחד פעילות של נתינה לאוכלוסיות מוחלשות, כגון התנדבות בבית חולים רמב"ם בחיפה. וגם לומדים יחד: למשל, לימוד טקסט של הרמב"ם שכתוב באותיות עבריות אבל בשפה הערבית. יש כמובן גם חשיפה לעולם האקדמי בסמינר הקיבוצים, והפשוט מכול - בילוי משותף. אני מאמין שאם אנחנו רואים הצלחה חד-משמעית של התוכנית בחיבור בין התלמידים מכפר הנוער הדתי, כפר חסידים, לתלמידים מבית ספר אורט מח"ט, השמיים הם הגבול. בואו לא נשכח שחוק חינוך ממלכתי של מדינת ישראל מ-1953 נפתחה בהצהרה שמטרת החינוך היא לחנך אדם להיות אדם באשר הוא. אין ספק שזהו האתגר שאליזו מכוון כבוד הנשיא, ואנו הרמנו את הכפפה כדי להיענות לאתגר זה.

שתי נקודות לסיום. הראשונה – שתי טיפות מים בים של דברים משותפים בין האסלאם ליהדות. הטיפה הראשונה: כל יהודי צריך להגיד בבוקר ”שמע ישראל אדוני אלוהינו אדוני אחד...“ זהו אותו משפט שהמוסלמים צריכים להגיד, אולי במילים אחרות. הטיפה השנייה: מי שקבר את אברהם אבינו הם יצחק וישמעאל יחד. שני האחים שאהבו זה את זה ואהבו את אביהם, ואביהם אהב אותם כאחד. אתמול כמו בכל שבת נסעתי לקריות להתאמן בחדר כושר ובדרך התקשרתי לאמי. אימא היא אישה מבוגרת בת 75; היא אומרת 75, ולעולם לא תגיד את גילה האמיתי. דיברתי איתה על הנאום של היום, והיא התרגשה מאוד. שתי דקות אחרי שסיימנו את השיחה, היא חזרה אליי ואמרה: בני היקר, ערבי ויהודי לא בחרו להיות כאן, אבל הגורל שלנו הוא לחיות על האדמה יחד, הגורל שלנו הוא לחיות יחד. חייבים ללמוד איך לחיות יחד ואיך לחיות בשלום, כי חבל על כל דמעה ועל כל כאב של כל אימא ועל כל שכול.

יעל קוגן

מכתב לסבתא: סבתא יקרה שלי, בשבועות האחרונים את איתי; כשאני חוקרת ובוחנת את הקיום שלי כאן – מי אני, מאיפה באתי, ומה עליי להשאיר אחריי. כשקניתי לך פרחים בדרך לאזכרה, עצרתי רגע והתיישבתי לכתוב לך מכתב. בעוד שבוע בכנס החינוך אני עומדת לספר על התיאטרון שלי ועל החזון החינוכי שלי. כותבת ומוחקת, כותבת ומוחקת, כותבת ומוחקת. ופתאום נזכרתי במשפט שאמר לי המורה הכי טוב שהיה לי אי פעם לתיאטרון: תמיד תשאפי להעביר את האמת לבמה. אז זו האמת שלי. בעולם הזה של התיאטרון אני עושה את מה שאני עושה משתי סיבות: פחד ואהבה. אתחיל באהבה. התיאטרון, סבתא, העניק לי את היכולת לאהוב, מאחר שכדי לשחק דמות, גם אם היא שונה ממני לחלוטין, גם אם הדמות עשתה דברים איומים שאני לא מצליחה להבין, כדי לשחק ולהתחבר אליה באמת, אני חייבת לאהוב אותה. לכן הדבר הראשון שאני מלמדת את התלמידים שלי הוא לאהוב, גם את השונה. כאשר שני שיחקה את גילה, הילדה עם הברזלים על הרגליים והקול המשונה והעוויתות בפנים, היא הפסיקה לפחד ממנה. היא

התחברה לעולם של גילה, לחלומות שלה, לצורך ולאהבה - ההפך מפחד זה לא אומץ, ההפך מפחד זו אהבה. ובאשר לפחד, התיאטרון מאפשר מפלט מהפחד. פחד מהשונה, מהשערים, מהקרעים, מהפילוג. הבמה מזמנת חיבור אמיתי בין הזוויות השונות. אני אוהבת את החיבור העוצמתי, המרגש, המטלטל, שהתיאטרון מאפשר בין אנשים.

בזמן הזה שניסיתי לכתוב על החזון שלי, עלו בי יותר שאלות מתשובות. שאלתי את עצמי מה גורם לילדים ולבני נוער לבלות בתיאטרון בזמנם החופשי - לפעמים מגיל שמונה ועד הגיוס לצבא. באחד השיעורים שאלתי את הילדים למה אתם פה. נוי ענתה שרק אחרי שההצגה עלתה, והחברים מהפנימייה באו והודו והתרגשו, היא הבינה את המשמעות של הדרך שעברנו יחד ואת הכוח של המסר שאנחנו רוצים להעביר; גל אמר שהתיאטרון הוא בית ומשפחה ושמקבלים אותו כמו שהוא. אחר כך שאלתי את עצמי: למה אני פה? הרי זה קשה ומתסכל, ואין יום שאני לא אומרת לעצמי שאולי אעשה הסבה ואלך להיות רואת חשבון.

למה אני עושה את זה? והתשובה היא את סבתא. כי ביום שקברנו אותך נשבעתי שאמשיך לספר את הסיפור שלך. העלינו את ההצגה "השואה בראי דור העתיד", ומשם הכול השתנה. אני מבינה בדיעבד שאת זו שאני מחויבת אליה, מחויבת לנסות וליצור כאן בארץ הזאת שעברת תלאות גדולות על מנת להגיע אליה, מקום ראוי לילדים שלי לגדול בו. כששואלים אותי מה אני, המילה הראשונה שתמיד עולה בי היא "יהודייה". לפני כל הזוויות אני קודם כול יהודייה. ואני מאמינה שכיהודייה עליי לעשות הכול על מנת ששום אדם במדינה שאֵת ובני דורך הקמתם לא יסכול מגזענות או משנאה רק בשל היותו שונה. כל העשייה שלי, סבתא, היא עבור דור ההמשך ועבורי, אבל גם מאוד עבורך.

כיוצרת ואשת חינוך הלכתי ללמוד תואר שני בשינוי חברתי דרך אומנות, ובלימודים פגשתי סטודנטיות נוצריות ומוסלמיות. החיבור שנוצר בינינו בקבוצת הלימוד היה כל כך עמוק ומשמעותי, והוא עורר בי צורך להקים קבוצת תיאטרון נשים מהמגזר הערבי והיהודי. בדרך להגשמת החזון הזה נתקלתי רק בהתנגדויות. אמרו לי: "לא! לא עכשיו. זו תקופה רגישה במדינה, למה לך להכניס פוליטיקה לתיאטרון שלך?" "תיאטרון קהילתי שישלב ערביות? רעיון מקסים! ...בעכו! סעי לעכו, בנתניה זה לא יעבוד לך". ואז, יום שישי אחד, ואני אופה חלות לשבת. ברדיו שיר בערבית. אני לא מבינה מילה, אבל השילוב של הערבית עם הקול המופלא של הזמר מכשף אותי. הקשבתי לשיר וזיהיתי את השינוי שחל בי. אני, שכנערה גדלתי בנתניה בשנות התשעים, וערבית בשבילי הייתה משהו מאיים ומפחיד, ערבית עבורי הייתה אוטובוס שמתפוצץ, רוצה לשיר את השיר הזה. הקלטתי את השיר והעליתי אותו לפייסבוק. בתוך יומיים הוא צבר 3,000 צפיות.

הבנתי שאני המבוגר האחראי, ושאני מחויבת ליזום את ההצגה הזאת. ואז, לפני כמה שבועות, בדרך הכי מפתיעה ומרגשת, פנתה אליי מנכ"לית רשת מתנ"סים בדרום נתניה, ליאת אריה, בהצעה: "יעלי, שמעתי את השיר שלך בערבית, יש לנו כנס של מנהלי מתנ"סים משני המגזרים בקרוב, מה דעתך לשיר אותו בכנס?" לא ידעתי אז באותו הרגע, שהשיר הזה יהפוך את החזון למציאות. ובעידודה של ליאת אנו עומדות להקים את הקבוצה.

שיחה קצת "אחרת"

מנחה: ד"ר אילנה דייך

משתתפים: פרופ' רפי ולדן | ד"ר דליה פאדילה
ד"ר גרשון בסקין | פרופ' דניאל ברטל | רינה מצליח

אילנה דייך: פרופ' רפי ולדן הוא רופא מומחה בכירורגיה כללית ושל כלי הדם, פרופ' לרפואה באוניברסיטת תל אביב, בכיר בהנהלת בית החולים שיבא. נשוי לצביה ולדן כבר 44 שנים, מה שהפך אותו לחותנו של שמעון פרס, זיכרונו לברכה, וגם רופאו של נשיא המדינה המנוח. פעיל כבר שנים רבות בארגון רופאים לזכויות אדם. מטפל בפליטים, מבקשי מקלט, פלסטינים חסרי מעמד, אנשים שקופים שהמערכת בדרך כלל אינה רואה אותם. רפי ולדן נולד בצרפת לאימא רופאה ולאבא אגרונום, שברחו מפולין לפריז. הוא עבר איתם את שנות המלחמה בחווה מבודדת במרכז צרפת בזהות בדויה, מסתירים את יהדותם בכל שנות הכיבוש הנאצי. לימים, פרופ' ולדן ידע לחבר בין הניסיון שהוא חווה אז במלחמה והסולידריות שהיה מי שהפגין כלפיו וכלפי הוריו ובין מה שהוא עושה היום. פרופ' ולדן, אני רוצה שתקח אותי לסיטואציה אחת שלך כרופא שממחישה באופן הכי דרמטי את המחויבות הזאת לזכויות אדם גם כשיש לזה מחיר.

רפי ולדן: הוזמנתי באחד הלילות בדחיפות לחדר המיון שלנו בשיבא לטפל בפצוע קשה ביותר. סיפרו לי שמדובר בנער בן 15, פלסטיני שנפצע בתקרית של יידוי אבנים בכוחותינו. הוא טופל טיפול ראשוני בבית החולים המקומי ולנוכח חומרת הפציעה שלו הביאו אותו למרכז הרפואי שיבא להמשך טיפול. לפני שנכנסתי לחדר המיון נתנו לי פתק מהרופא שטיפל בו טיפול ראשוני: שמו אחמד, וכמה פרטים בסיסיים על הטיפול הרפואי שניתן לו ועל מהות הפציעה שלו.

כשנכנסתי לחדר מיון הדבר הראשון שהרשים אותי מאוד היה העיניים שלו. הוא היה חיוור מאוד משום שאיבד כמות עצומה של דם, והיו לו עיניים שחורות מאוד. מתוך העיניים האלה נבעה כל השנאה שאפשר לבטא. כי אומנם אנחנו בית חולים, אבל אנחנו בעיניהם מייצגים את האויב. אני מדבר ערבית בסיסית. ניגשתי אליו ואמרתי, שלום אחמד, אני הרופא שלך. אני רוצה לעזור לך. אתה יכול להזיז את הרגל? שום דבר. שפתיים קפוצות ועיניים רושפות איבה ושנאה. אני מנסה לעזור לך, תעזור לי לעזור לך. אחרי רגע ארוך הוא מסתכל לי בעיניים שוב ורק אומר מילה אחת: ג'יהאד. אני שומע מאחורי קללה של אחד האחים – אנחנו מנסים להציל את חייו באמצע תעמולה של האסלאם הטרוריסטי. בואו נשלח אותו חזרה. אני מרגיע את הרוחות, חוזר אליו ואומר, אחמד, תשמע, אני צריך שתעזור לי. איפה כואב לך? מה אתה מרגיש? מנסה עוד כמה משפטים כאלה. שוב, מסתכל לי בעיניים ואומר מילה אחת – ג'יהאד. אני נואש מלקיים איתו איזשהו שיג ושיח פורה ולוקח אותו לחדר ניתוח. אני חייב לומר שאני הרגשתי הערכה לבחור הצעיר הזה, שגם במצב קיצון כזה הרגיש את הדחף להתעמת עם מי שהוא ראה כאויביו. הניתוח היה ארוך מאוד ונמשך עד הבוקר. הייתה

לו פגיעה קשה מאוד במפשעה עם ריטוש של העורק הראשי ושל הווריד הראשי. לשמחתי הרבה הניתוח הצליח.

הגיע הבוקר, ושאלתי אם הגיע מישהו מהמשפחה. אמרו לי שאבא שלו הגיע והוא מחכה בחוץ. מתברר שהוא רופא ומדבר אנגלית טובה. סיפרתי לו את מה שהיה, ולא יכולתי להתאפק ואמרתי לו, אחמד שלך הוא בחור קשוח. האבא אמר לי, שמע פרופסור, אין לי מילים. עד נשמתי האחרונה אני אהיה אסיר תודה לך שהצלת את החיים של הבן שלי. אבל תרשה לי רק תיקון אחד – אני אחמד, לילד קוראים ג'יהאד. נפלתי בפח של הדעות הקדומות. אגב, ג'יהאד זה מונח אידאולוגי באסלאם שמדבר על השתבחות ועל שאיפה לטוב ולשלמות.

אילנה דייך: ד"ר דליה פאדילה נולדה בטירה, למדה ספרות ואנגלית באוניברסיטת בר-אילן. אחר כך השלימה דוקטורט, והיא ממובילי "תיאוריית החלאס", כך היא קוראת לה – חלאס עם העניינים הפוליטיים, בואו נתחיל להצטיין. בואו נתחיל לבנות אפיק חדש שעוסק פחות בנפכה ויותר בהצטיינות. ד"ר פאדילה הקימה רשת בתי ספר איכותיים ברוח זו, והיא גם ראש מכללת אלקאסמי להנדסה ומדע בבאקה אל-גרבייה. אני רוצה, ד"ר פאדילה, להרגיז אותך מייד בהתחלה: ערבי חדש זה ערבי שהוא פחות ערבי?

דליה פאדילה: לא, זה ערבי שיודע להבחין בין זהותו הערבית, הפלסטינית אולי, וגם הדתית המוסלמית המסורתית, לבין אזרחות פעילה ושווה, ולהיותו אזרח העולם. אבי, למשל, חונך אותנו באיזשהו ריק שבוודד אותנו מכל מה שקורה – מפוליטיקה, מאתניות, מתרבות – מכל מה שקרה בשנות השמונים כשלמדנו בבתי ספר יסודיים, בחטיבות ביניים ובתיכונים: אינתיפאדה ראשונה, מלחמת לבנון וכולי. צריך לשאוף להצטיין, צריך לשאוף ללמוד, צריך להוכיח לעצמנו שאנחנו כן יכולים, שאנחנו שווים ויכולים להתמודד על כל תפקיד, על כל הזדמנות להשכלה גבוהה. זה היה מאתגר, וזה היה קשה. בזמנו כעסתי עליו, אבל התחלתי להעריך את אבא שלי רק אחרי שהילדים שלי הגיעו לגיל 16-17. התחלתי להבין שבמציאות המורכבת של להיות אישה בת למיעוט הפלסטיני הישראלי בתוך הקונטקסט של החברה המסורתית, זה מה שצריך לעשות. *constructive naivety*: הנאיביות הקונסטרוקטיבית הזאת שמראש אתה יודע שאתה מתמקד במטרה ובחזון הכי אישיים, ובשלב מסוים האישי נהפך לפוליטי.

אני למדתי אסטרטגיה תרבותית חדשה. למדתי את זה, לצערי, בהרבה כאב ודמעות בתוך הקריירה שלי במכללת אלקאסמי. להיות בתחילת שנות התשעים המאוחרות – תחילת שנות האלפיים האישה הראשונה שמלמדת במוסד כל כך דתי, עד שהייתה

מחיצה בין בנים לבנות; להתקדם עד למעמד של משנה לנשיא. למדתי להיות אסטרטגית תרבותית – אני לא נלחמת, אני בונה אלטרנטיבה. והאלטרנטיבה חייבת להיות אסטרטגית מאוד, יוקרתית מאוד, ואז כולם מצטרפים.

בכל שלב בקריירה שלי נתקלתי בקשיים, בכל שלב בקריירה יש רגע כזה שאמרת לעצמי, למה הייתי חייבת את החזון הזה. למשל, בתחילת הקריירה שלי כשנהייתי ראש החוג לאנגלית במכללה והזמנתי את הצוות שלי – כולם גברים עם דוקטורט בספרות ובשפה אנגלית לשיבת צוות – ואיש לא הגיע. למרות כל ההשכלה שלי לא הבנתי איפה טעיתי. הסתכלתי על ההזמנה לשיבה, חשבתי שאולי עשיתי איזושהי טעות כתיב. הם טענו שאני חוצפנית שאני מזמינה גברים לחדר סגור בשעות הערב לשיבה. לקח לי זמן להבין שהם לא ישתנו, זה תלוי בי.

אילנה דיין: אני חושבת שאני מבינה לאן את מובילה, שהערבים תמיד יגידו עלייך שאת רוצה להיות יהודייה, והיהודים תמיד יגידו עלייך שאת ערבייה.

דליה פאדילה: זה בהחלט כך. זה להיות גם וגם ולא ולא, כך אני מגדירה את עצמי. אולי לא האשימו שאני יהודייה, אבל הבן שלי שאל אותי לפני כמה שנים למה את לא חלק מכל הטקסים? למה את לא לובשת חיג'אב כמו הנשים בשכונה ולא מכסה את השיער, את לא מוסלמית? אולי יהודייה? אם הבן שלי ביטא את זה בשפה הזאת, כל מי שמסביב ודאי חשב כך. אני למדתי מהשיחה הזאת. ראשית, התחלתי לקרוא לעצמי "מוסלמית רפורמית". זו הגרסה שלי ללהיות מוסלמית. אישה שמובילה קריירה ותהליכים ועצמאית וגם שומרת על המשפחה שלה וגם שומרת על הקהילה.

אילנה דיין: כשאת בונה גשר לנערה צעירה ערבייה, כשאת עובדת איתה, מחנכת אותה, נותנת לה השראה – כשאת אומרת לה "השמיים הם הגבול" ותגיצי לכל מקום שאת רוצה; את יודעת עמוק בלב ש(א) היא לא תגיע ו(ב) שזה יעלה לה במחיר של שרפת הקשרים פנימה, לכפר, למשפחה, לאבא, לחמולה?

דליה פאדילה: אני מאמינה שהיא תגיע. אני גדלתי בכפר, ואני הגעתי למקום הכי לא מובן מאליו. אני יכולתי להשיג את כל מה שאני משיגה ואני מממשת את החזון שלי. זה לא קל, זה לא מובן מאליו, וגם צריך לרכוש כלים – כלים קוגניטיביים, כלים אישיותיים. אני חושבת שצריך לבנות הרבה קואליציות וצריך לעבוד קשה. זה לא יבוא מעצמו, וצריך לדעת איך לנהל את הכול.

אילנה דיין: את רואה שינוי בתוך החברה הערבית, כלומר אותם חברי סגל שפעם הרשו לעצמם להחרים ישיבה שלך, היום לא יעשו את זה?

דליה פאדילה: הם לא ישתנו. אבל אנחנו שכן רוצות להשתנות, אנחנו נשתנה. אנחנו נדע איך לנהל אותם.

אילנה דיינ: ד"ר גרשון בסקין הוא אחד האנשים היחידים בארץ שיכול לומר שיש לו חלק אמיתי ומשמעותי בשחרורו של גלעד שליט. הוא האיש שחיבר בין בכירי החמאס לבין דוד מידן, מי שמונה בזמנו לשליח המיוחד של ראש הממשלה. הוא היה צינור הקשר ושמר על ערוץ פתוח מול גורמי המפתח ברצועה. נדמה לי שאין הרבה דוגמאות טובות מזו על האופן שבו דיאלוג בין אנשים יכול לחולל מציאות שונה. גרשון נולד בניו יורק, עלה לארץ בגיל 22. הוא חי שנתיים בכפר קרע, והיום הוא ירושלמי. חוקר ומרצה להיסטוריה ופוליטיקה של המזרח התיכון, מייסד ויושב ראש של מכון ישראל-פלסטין למחקר ומידע. גרשון, ספר על הקשר הראשון שנוצר עם האנשים שמחברים לחוטפיו של גלעד שליט.

גרשון בסקין: הסיפור בעצם מתחיל שנה לפני כן. בספטמבר 2005 נחטף ונרצח בן דוד של אשתי ששון אוריאל על ידי חמאס. כשהוא נעלם פנו אליי לעזור לאתר אותו. הייתי אז בחוץ לארץ וביקשתי מהשותף הפלסטיני שלי חנא סניורה לנסוע לרמאללה ולבקש מהביטחון הפלסטיני וממשטרת רמאללה לבדוק אם שמעו משהו על ששון. אבל הבדיקה שלו לא העלתה דבר. חזרתי לארץ והמשכתי לחפש, עד שחמאס פרסם קלטת שבה ראו את ששון אזוק ועיניו קשורות. הוא דקלם פנייה לממשלת ישראל לשחרר אסירים פלסטינים בתמורה לשחרורו, אבל כעבור כמה ימים מצאו את גופתו. הוא נרצח בסכין קצבים, נטבח. בלוויה שלו בירושלים עמדתי על קברו עם עוד אלף אנשים שלא הכרתי ונשבועתי לעצמי שאם אי פעם מישהו יפנה אליי בבקשה לעזור לו להציל חיים, אני אעשה כל מה שניתן.

הקשר הראשוני אחרי שגלעד שליט נחטף היה דרך פרופסור באוניברסיטה האסלאמית בעזה שפגשתי בקהיר ונוצר בינינו דיאלוג. שישה ימים אחרי החטיפה הוא יצר קשר עם משרדו של אסמאעיל הננייה, ואחר כך התקשרו אליי מנכ"ל המשרד וגם הדובר של הננייה, ד"ר ראזי חאמד. אחר כך שוחחתי עם חמאד רבות, ובסופו של דבר הקשר הזה הוביל לקבלת המכתב הראשון, אות החיים המשמעותי הראשון מגלעד שליט חודשיים וחצי אחרי שנחטף.

ב-2011 דוד מידן קיבל את המינוי מראש הממשלה. השגתי את מספר הטלפון שלו והסברתי לו מי אני ומה הרקע שלי, ועל כך שכבר חמש שנים אני מקיים קשר עם אנשי חמאס שמובילים למי שמחזיק את גלעד שליט. כעבור שלושה שבועות הוא ביקש

ממני להעביר מסר למפקד של הזרוע הצבאית של חמאס, מי שהחזיק את גלעד שליט, ובתוך שעה קיבלתי תשובה ומסרתי לו אותה. הוא הודה לי בהלם, כי לדבריו בעבר לקח שבועות, לפעמים חודשים, עד שהתקבלו תשובות. מאז אני וראזי חאמד מקיימים קשר רצוף כבר עשר שנים.

אילנה דייך: אם נשים בצד את הקשר הבין-אישי, עד כמה מדובר באינטרסים? הרי אם לא היינו נותנים אלף ומאה מחבלים, רובם עם דם על הידיים, גלעד שליט, עם כל הכבוד לקשר החם והטוב והמתמשך בינך לבין רזי חאמד, לא היה חוזר.

גרשון בסקין: כאדם יהודי, ציוני, שבחר להיות ישראלי וחי פה, אני מודע לכך שחיים סביבנו אנשים שהם לא כמונו. שהם אחרים. שהם ערבים, שהם רובם מוסלמים. שני מיליון אנשים שהם לא בהכרח האויבים שלנו, הם השכנים שלנו. אולי יש להם מנהיגים שהם כולם לא בחרו, אבל אנחנו חייבים ליצור את הדרך לחיות איתם, כמו שהם צריכים למצוא את הדרך לחיות איתנו. זו הדרך שלי, ואני יודע ליצור את הקשר. ליצור את האמון הזה, ליצור את השיח ההומני. ראזי חאמד הוא אדם דתי, והוא אומר לי כל הזמן, תתפלל, גרשון. ואני אומר לו שאם הוא יחזיר את שלושת האזרחים ואת שתי הגופות שנמצאים אצל החמאס כרגע, אני אתחיל להתפלל. אני מדבר בשפה שלו, במה שמדבר אליו.

אילנה דייך: אני חייבת להגיד לך שאני אף פעם לא מצליחה לגשר על הפער. אני אתן דוגמה. ראיינתי פעם מבוקש בזמן האינתיפאדה השנייה, והוא התראיין רעול פנים. לפני שסיימנו את הריאיון, הוא לקח אותי הצידה, הוריד את כיסוי הפנים ואמר, אני רוצה שתראי שאני גם בן אדם. אבל הוא היה מבוקש, והתברר לי חצי שעה אחר כך שהוא שלח את המחבלת המתאבדת הראשונה שרצחה את אבא של הבמאי שלנו גלעד טוקטלי כמה חודשים קודם לכן. גלעד היה איתי שם בשכם בצילומים. אנחנו בסיטואציה המטורפת הזאת, וכשאני כבר נמצאת במחסום חווארה בדרך חזרה הביתה, אני מקבלת טלפון מאותו אבו מוג'ייב, אותו מבוקש, והוא אומר לי, רק רציתי לוודא שאת בדרך חזרה הביתה בשלום. עכשיו, איך אני מחברת את שני הדברים האלה? אני לא מצליחה.

רינה מצליח הייתה במשך שנים כתבת פוליטית של חדשות ערוץ 2. לפני כן, כתבת בקול ישראל, שם הייתה גם שדרנית ספורט, שדרנית הכדורגל העברית הראשונה ששידרה מהמגרשים. בשנים האחרונות מגישה את התוכנית "פגוש את העיתונות" בחדשות 2. נולדה בתוניסיה, גדלה בבאר שבע. יש לה תואר ראשון בהצטיינות בספרות ובתקשורת מהאוניברסיטה העברית.

רינה, כעיתונאיות הרבה פעמים אנחנו צריכות לנהל שיח ציני מאוד עם פוליטיקאים, עם בעלי הון, עם מנהיגים, עם אנשים שחושדים בנו ושנחנו חושדות בהם. אנחנו צריכות לגרום הרבה פעמים אי־נעימות לאנשים, כי אנחנו מספרות עליהם דברים שהם לא רוצים שידעו. אפשר לשמור בתוך כל זה על תמימות, על נאיביות, על אמפתיה? או שאם את רוצה להיות עיתונאית טובה, בסוף את חייבת להתנהל עם המנגנונים הציניים האלה?

רינה מצליח: פוליטיקאי בכיר אמר לי פעם, את יותר מדי טובה בשביל להיות עיתונאית טובה. אבל אני חושבת שאנחנו כן יודעות להגן על עצמנו מפני הציניות הזאת שהיא קטלנית, שהיא הורסת כל חלקה טובה. נכון שעם הזמן בתור עיתונאית זה יותר קשה. אבל אני מודה שזה אחד המאבקים המרכזיים שאני מנהלת עכשיו כעיתונאית, איך לשמור על הרוח הזאת שיש בה עדיין סוג של ניקיון; שגם בערב אחרי השידור, כשאני מגיעה הביתה, הולכת לישון ועוצמת את העיניים, לא אצטרך להדוף מחשבות רעות על מה עשיתי ואיך שהתנהגתי. שאני יכולה לשחזר לעצמי את יום העבודה שלי וללכת לישון בשקט.

אילנה דיין: בואי ננסה לעשות את זה קונקרטי – את המהמורות בדרך לשמירה על הנאיביות. למשל המלחמה על בלעדיות.

רינה מצליח: אני שונאת אותה. אני מתעבת אותה. אני סובלת ממנה. אני מנסה להנמיך אותה כמה שאני יכולה בעבודה שלי. אתן דוגמה, משהו שאמר לי קולגה: אם לא תשיגי ריאיון עם טראמפ כשהוא יגיע עכשיו ארצה, זה יהיה בסדר, בתנאי שאף אחד אחר לא ישיג.

התחרות היא מטורפת והיא הורסת את התקשורת. אני אומרת את זה חד־משמעית. היא לא מפרה, היא לא מרבה חוכמה, היא הורסת. אתן דוגמה: כשבונים את הליינאפ של התוכנית, אם יש לך משהו בלעדי, גם אם הוא לא חשוב, הוא יהיה ראשון. אם יש לך קלטת חקירה של איזה עברייני, היא תפתח את המהדורה, ולא חשוב מה קרה באותו יום. אני לא אוהבת את זה. אני מודעת לזה, אני חלק מהמשחק, אבל אני מנסה למתן את זה כמה שיותר בעבודה שלי, ורוב הזמן לא מצליחה. ההישג שלנו הוא התבוסה של מישהו אחר. זה משהו שאני מרגישה הרבה פעמים כשאני יוצאת מריאיון – השארתי מאחוריי מישהו מובס. אני יוצאת עם קלטת שיש בה הישג, אבל השארתי מישהי מפורקת או מישהו מדוכא או מישהו שהשמיים ייפלו עליו מחר בבוקר. עם זה אני לא תמיד חיה בשלום.

אילנה דייץ: דיברת על התחרות ועל הציניות, ואנחנו יודעות שזה הולך ומתגבר ככל שרוחות רעות מנשבות, ככל שאנחנו בתקשורת מסומנים כאויב. דיברנו קצת קודם לפני שנכנסנו לפה, שזה לא קורה במקרה; ההתפרקות של הסולידריות, ההתפוררות של החברה – זה לא במקרה.

רינה מצליח: אני חושבת באמת שהמצב שלנו רע מאוד. לא רואים את זה בחוץ ולא רואים את זה אפילו בנתונים, אבל משהו בתוך החברה הישראלית מתפרק לשברים קטנים. לדעתי, השלטון דואג לזה כדי לשמר את עצמו, כדי לשמר את העוצמה שלו – לפרק ולפלג את החברה הישראלית. אפילו אחרי שהשלטון יתחלף, ייקח הרבה זמן כדי להדביק מחדש את כל החלקים האלה שעכשו קרועים ומפורקים. זה קורה כשמסיתים את הימין נגד השמאל, את הערבים נגד היהודים, את הדתיים נגד החילונים, את הקונסרבטיבים נגד הדתיים. אני לא מצליחה למצוא את המילים הכל כך קשות כדי לתאר את המצב שאני רואה לנגד עיניי. זה מדאיג אותי הרבה יותר מהסכסוך עם הפלסטינים. היחסים שלנו עם ערביי ישראל מטרידים אותי הרבה יותר. היכולת לתחזק את הקרע הזה ולהזין אותו בכל פעם מחדש כדי שחלילה הוא לא יחלים. וגם להסית את הציבור נגד התקשורת. גם זה חלק מאותה תופעה שאני מדברת עליה. ההשפעה שלה היא לא רק בזה שיאהבו אותנו פחות. ההסתה נגד התקשורת היא בעצם ניסיון לפגוע בדבר הבסיסי ביותר בחברה. איך זה קורה שהשקפת עולמו הפוליטית החברתית של אדם הופכת להיות שם גנאי? איפה הערך הזה שצריך לכבד כל דעה? איפה הערך הזה שאני לא מסכים איתך, אבל אני אעשה הכול כדי שתוכל להביע את דעתך? איפה הערך הזה שמי שצודק יכול להכיל את המתנגדים שלו? איפה הערך שחברה ביקורתית היא חברה שצועדת קדימה, ורק הביקורת מצעידה קדימה ולא ההשתקה? איפה כל הערכים האלה שגדלנו עליהם?

אילנה דייץ: דניאל בר־טל הוא פרופסור בבית ספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב. מתמחה בפסיכולוגיה פוליטית ובחקר היבטים פסיכולוגיים של סכסוכים אתניים. עוסק רבות בחינוך לשלום. העובדה שהחברה שלנו הופכת לחברה פחות טולרנטית לביקורת – זה בגלל שאנחנו עדיין חיים בפחד, אנחנו עדיין עם מפוחד?

דניאל בר־טל: בוודאי. קודם כול, פחד הוא רגש נורמלי מאוד. הוא מהרגשות הראשוניים ביותר שכבר אפיינו את לוסו לפני כשני מיליון וחצי שנה. כי אם היא לא הייתה מרגישה פחד, היא הייתה נאכלת. לפחד יש בסיס פיזיולוגי חזק מאוד,

הוא נדלק מהר מאוד, והוא גם פונקציונלי. כלומר, העובדה שהילד מפחד לשים את היד בתנור היא בסדר, כך אנחנו מלמדים אותו. הפחד הוא גם דבר נלמד, הוא חלק מההתנסויות שלנו. למשל, בגיל שלוש נבח עליי כלב, ועד גיל עשרים פחדתי מכלבים והכללתי אותו על כל הכלבים - זו בדיוק התופעה. אנחנו לומדים על השואה, אנחנו לומדים על אלפיים שנות רדיפה, אנחנו לומדים על הסכסוך מנקודת מבט קורבנית.

אילנה דייץ: היו לנו כל הסיבות הטובות לפחד. אני מעולם לא מצליחה לבור את העובדות האובייקטיביות מהפסיכזוה. כשאומרים לנו יש איום איראני, ויש אלף רקטות מחיזבאללה, ויש מנהרות של החמאס - אכן יש מנהרות, ויש רקטות, ויש איום איראני. זה לא רק פחד מתועש על ידי השלטון. כלומר, אם מישוהו אומר לנו "אל תפחדו, ההנהגה מתעשת פחדים", הוא לא בא מנקודת מבט פוליטית? אתה לא בא מנקודת מבט פוליטית?

דניאל בר-טל: ודאי. אבל קודם כול צריך להבין שחוסר ביטחון ופחד הם תגובה סובייקטיבית. איך קורה ששני רמט"כלים מסתכלים על אותה מציאות, וכל אחד רואה משהו אחר? איך קורה ששני קצינים עם חינוך דומה מאוד, עברו סוציאליזציה משותפת, ולכל אחד תגובה שונה? זאת אומרת שיש פה אלמנט נלמד. פחד גם נובע מאידאולוגיה נלמדת. במידה מסוימת, אני לא חושב למשל שנתניהו מביים את הפחד. כלומר, הוא רכש את זה מאביו, שראה את האיומים והסכנות של העם היהודי. אבל הוא גם יודע עוד דבר אחד: שפחד מפעיל אנשים, שפחד עושה אנשים לקונפורמים, שפחד מצמצם את הראייה, שפחד מוביל לצייתנות. לכן אני יכול לראות בראשי כזאת תמונה שהוא יושב עם היועצים שלו, והם חושבים איזה ספין מפחיד יכול להוביל את הציבור היהודי בישראל ללכת אחריו.

אילנה דייץ: פרופ' בר-טל מדבר על פחד ועל טראומה. נדמה לי שכל מי שיושב פה, כל היהודים שיושבים פה, יודעים כמה אנחנו גדלנו על הטרואמה של השואה וגם על טראומות אחרות של העם היהודי. דליה, הטרואמה הזאת של הנפכה הפעילה אותך, או את בני דורך, או את הדור של ההורים שלך או של הסבים שלך?

דליה פאדילה: זו תחושה מאוד פרדוקסלית. ראשית, הדור שלנו לא חווה את הנכבה בעצמו. אבל הדור של ההורים שלנו כן חווה אותה. הנרטיבים שעברו אלינו הם נרטיבים מגוונים. למשל, הנרטיב הסלחן והפייסני שאבא שלי ייצג, לצד נרטיבים כועסים - נרטיבים של אובדן, נרטיבים של נקמות. כל הנרטיבים האלה הצטרפו לנרטיב אחד שאני התחלתי להפנים את קיומו: פסיכולוגיה של הקורבן ופסיכולוגיה

של אובדן. אנשים העבירו את הסיפור הזה מדור לדור בלי שחוו את זה בעצמם, בלי שהיו שם. הפסיכולוגיה הזאת של אובדן מתמיד מאפיינת גם אנשים שנולדו לתוך המיעוט הערבי כאזרחי מדינת ישראל, שלא חוו את האירועים ההם. הצטרף לזה האובדן של אדמות משנות החמישים, אפילו חוצה ישראל – כל ההתנגדות שהייתה בקרב הכפרים הערביים סביב חוצה ישראל.

אילנה דיין: כשאת רוצה שהנערות או הנערים שאת מחנכת אותם היום ילכו ללמוד מדעי הרוח ומדעי החיים ורפואה וכל השאר, את צריכה בין היתר לשחרר אותם מזה? **דליה פאדילה:** אי-אפשר בלי זה. ראשית, בחברה הערבית במדינת ישראל למשך כמעט שבעים שנה של חיי מיעוט שנולד אחרי קום המדינה, יש תהליכי קדמה ובמקביל אליהם תהליכי רגרסיה והדתה. כל חוסר הכיוון והאובדן של החזון כחזון, ותקופת ההמתנה עד שיתקיים החזון של שתי מדינות לשתי עמים, ועד שישקיעו במיעוט הערבי בתוך מדינת ישראל – כל זה בא כי הפסיכולוגיה של הקורבן, של האובדן, של הנכבה, עדיין שם.

אילנה דיין: ומשם באה תאוריית החלאס?

דליה פאדילה: התחלתי להגיד, חברים, הייתה טראומה, הייתה נכבה. יש תיעוד, יש חוויה, יש נרטיב, יש היסטוריה. אבל הגיע הזמן להתקדם לפוסט-נכבה. אני באה מתחום הספרות, ואני מאמינה בשפה. השפה מסדרת את הקוגניציה. אני אומרת, בואו נסדר, בואו נתעד, בואו נכיר ונבין, אבל גם לצד זה, בואו לא נתקע שם. בואו נתקדם. **אילנה דיין:** אבל בשביל לא להיתקע צריך להפסיק לכעוס. בשביל להפסיק לכעוס צריך להפסיק לזכור.

דליה פאדילה: אי-אפשר להתקדם כך. אני חוויתי את זה באופן אישי. וגם החברה שלי חווה את זה.

אילנה דיין: רפי, עד כמה השואה כפי שחווית אותה מזינה את האופן שבו אתה תופס את עצמך כאדם וכרופא?

רפי ולדן: אני מזועזע פעם אחר פעם כשאני רואה את הצעירים שבמצעד החיים צועדים עטופים בדגלים ועם סיסמאות, בסופו של דבר חוזרים ארצה עם מסר חד-צדדי. דומה שהלקח הוא שלאור מה שקרה אנחנו צריכים להיות חזקים, גיבורים, אכזריים וכן הלאה, כדי שכל זה לא יקרה שוב. אלא שיש לקח אחר לשואה – שאנחנו לא נעשה לאחרים אפילו משהו שמתקרב לקצה קצהו של מה שעוללו לנו.

אספר מעט על הלקח של המשפחה שלי שחיה בין גויים. אנחנו חיינו בזהות בדויה עם מסמכים מזויפים. במשך כשנה עבדנו את האדמה בחווה שלנו וחיינו בהרגשת ביטחון. יום אחד הגיע איכר מכפר סמוך שבקושי הכרנו ואמר לנו להסתתר כי הגרמנים מתקרבים לכפר. אז הבנו שהאיכרים הצרפתים האלה, שכל מה שהם אולי ידעו על יהודים היה לא בדיוק מחמיא, הגנו עלינו במשך כל השנים שהיינו שם. הם לעולם לא הסגירו אותנו, ובכל פעם אפילו הזהירו אותנו מפני הגרמנים.

אני רוצה לחזור לעניין של הכעס שעליו דיברה דליה – מה אפשר לעשות כדי להתגבר על הכעס. אספר לכם מה עשיתי אתמול: יצאתי עם חבורה של רופאים, יהודים וערבים, מהארגון רופאים לזכויות אדם שבו אני פעיל מאוד, לכפר שנמצא מדרום־מזרח לטול כרם, שבו אנחנו פותחים מרפאה חינוך אין כסף. באים מאות אנשים מהכפר, מהסביבה. ביום הזה טיפלנו בכמעט 300 איש. בכפר הזה, שהוא אחד מתוך קבוצה של שבעה כפרים שגרים בהם כ־10,000 איש, יש רופא כללי אחד שבא פעמיים בשבוע, וזה הכול. רופאים מומחים לא מגיעים לשם. העוני כל כך גדול, שגם תרופות חיוניות לטיפול בלחץ דם, בסוכרת וכן הלאה, התושבים לא יכולים להרשות לעצמם. אנחנו מביאים איתנו בית מרקחת תורן. החוויה שאנחנו חווים שם היא אידיליה לא רק של הבנה, הייתי אומר של רעות אפילו, של אחווה בינינו לבין כל התושבים. אותם 300 איש שטיפלנו בהם, יש להם משפחה וקרובים ושכנים בכפרים הסמוכים, כך שאנחנו ביום כזה נגענו לליבם של אלפים שרואים לשם שינוי ישראלי אחר. המגע הכמעט בלעדי שיש לפלסטינים עם הישראלים הוא הרי מגע אלים. הוא מגע עם החייל במחסום, עם איש שירותי הביטחון שמוציא את האבא בשתיים לפנות בוקר מהמיטה, וזה המתנחל ששורף את עצי הזית שלהם. יש להם הזדמנות לראות ישראלי אחר. אנחנו גם עושים מבצעים גדולים מאוד. לפני שנה עשינו מבצע שבו סיפקנו עזרי שמיעה לאלפי פלסטינים בשיתוף עם חברה אמריקאית שתרמה את המכשירים. איבוד השמיעה, החירשות, הם תופעה שכיחה ביותר באוכלוסייה הפלסטינית. למרות שזה לא המקצוע שלי אני כבר למדתי להתקין מכשירי שמיעה. החוויה שאני זוכר זו ילדה בת 15 שהשמעתה לה מוזיקה ממכשיר האייפון שלי לראשונה בחיים שלה. כי מה גורלו של ילד פלסטיני חירש? אין לו שום אופציה של מוביליות חברתית. אין בתי ספר שמציעים לימודים לילדים האלה. הוא יכול להיות רק קבצן פשוט.

אילנה דייך: כשאתה חוזר הביתה ושומע שאומרים שערבים נוהרים בכמויות לקלפיות, ושחייל שירה במחבל כמה דקות אחרי הפיגוע בעצם צריך להפוך לגיבור, מה אתה אומר לעצמך, אני אמשיך להתקין מכשירי שמיעה לפלסטינים?

רפי ולדן: ודאי. אני רוצה להגיד לך שיש הרבה אנשים בחברה הישראלית שבהחלט לא מסכימים איתי. אבל הם מכבדים את מה שאני עושה. יש לי גם רקורד מסוים. שירתתי שנים רבות בצנחנים והשתתפתי באופן פעיל בשלוש מלחמות ובהרבה פעולות קומנדו. הגעתי לדרגת סגן אלוף. כך שקצת קשה להטיח בי שאני עוכר ישראלי ושמאלני הזוי. מדאיג אותי מאוד שאנחנו נסחפים במדרון חלקלק לעבר לאומנות פופוליסטית, והדבר הזה מסוכן הרבה יותר מהטילים מאיראן.

אילנה דייץ: גרשון, אני תוהה עד כמה מדובר בתהליכים שאין להם פתרון בעתיד הנראה לעין – כי אנחנו בסיטואציה בלתי מאפשרת, כי אין הנהגה משני הצדדים, כי אין עם מי לדבר, וגם אם יש לא רוצים לדבר. או שבסוף־בסוף זה כן יכול לקרות בעקבות אינטראקציה בין האנשים? אני רוצה לתת דוגמה לפני שאני מעבירה לך את רשות הדיבור. הייתה לי חוויה מצחיקה מאוד לפני שנה וחצי בערך. הגענו למוקטעה לראיין את אבו מאזן. בנקודת הבידוק השנייה, בכניסה למשרד שלו, המאבטח ביקש ממני את הנייד שלי, ואז הוא שאל אותי אם יש לי עוד משהו. אמרתי שיש לי אייפד. הוא ענה לי שאני צריכה למסור גם את האייפד. אמרתי לו שאני צריכה את האייפד לריאיין, והוא שוב אמר לי שהוא צריך לקחת אותו. וכך הלאה. בסוף אני אומרת לו, אתה יודע מה, מְעַלֵּיש, תיקח. והוא אומר לי, מעליש, תיקחי את. זאת אומרת, הוא רצה שאני אגיד לו שזה בסדר, ואז הוא יגיד לי שזה בסדר. יכול להיות שזה חלק מהעניין: אם רק נגיד שזה בסדר, דברים יקרו אחרת.

גרשון בסקין: יש צורך קודם כול בנחישות, בהחלטה. אנחנו מכריזים שאנחנו מעוניינים בשותפות ואחר כך יוצרים את השותפות הזאת. אני עושה את זה בכל יום עם אשתי, ואני חושב שכולם עושים את זה עם בני הזוג שלהם. זו החלטה שמקבלים בכל יום מחדש. מפריע לי מאוד שמדברים על הפרדות. אנחנו חייבים להפסיק את שליטתנו על העם הפלסטיני, אבל לא ניפרד מהעם הפלסטיני. אנחנו צריכים ליצור שותפות. אנחנו צריכים לבנות גשרים, לא חומות וגדרות. ברגע שאנחנו נבין שאין שום היגיון בעולם שאומר שהשכן שלי צריך לסבול, נתחיל לפעול אחרת ונקבל תגובות אחרות. אין שום היגיון בעולם שההכנסה לנפש שלנו תהיה 38 אלף דולר ובגדה היא 1,600-1,700. ברגע שנבין שהכיבוש פוגע בכלכלה הפלסטינית, נובע מהכיבוש, מהשליטה שלנו, ונשחרר את זה, אנחנו גם נראה פיתוח כלכלי מובהק שם. ונראה שותפויות ישראליות־פלסטיניות־ערביות אזוריות שיחזקו את כולם.

אילנה דייץ: אני רוצה רגע להניח לסכסוך הישראלי־פלסטיני ולחזור לקראת סיום

השיחה לריבים שבתוכנו. יכול להיות, רינה, שמעצם טיב העבודה שלנו, כמי שבסוף מחפשים את החדשות הרעות - אנחנו לא כאן כדי לספר על מזג האוויר או על זה שהשמש זורחת או על פריחת הכלניות - יכול להיות שאנחנו גם מלבים את התהום שמפרידה בין קבוצות בחברה הישראלית?

רינה מצליח: אני לא חושבת. אנחנו סובלים ממצב שבו עשו לציבור שטיפת מוח והשכיחו ממנו את התפקיד הבסיסי של התקשורת. אני יושבת עם דוד ביטן ומסבירה לו שאני חייבת לבקר את הממשלה. אתם אלו שמנהלים את המדינה. אני לא יכולה לבקר את תמר זנדברג, למשל, היא לא משפיעה על החיים שלי.

אילנה דיינ: בשנה האחרונה לקחת על עצמך להוביל מהלך עיתונאי פוליטי של חשיפת הפרוטוקולים של הוועדות למיניהן שחקרו את חטיפת ילדי תימן. את יכולה להיזכר ברגע כלשהו שחיבר אותך לפרשה הזאת, רגע שבו שאמרת לעצמך אני פה כעיתונאית יכולה לעשות את זה?

רינה מצליח: בהתחלה הגיעו אליי בני הדור השני, האחים. דיברתי איתם, והדרישה שלהם לפתוח את הפרוטוקולים נראתה לי מוצדקת. ביקשתי לפגוש גם את האימהות, והם ריכזו למעני קבוצה של אימהות בבית באשקלון. ישבתי איתן והן סיפרו לי את הסיפור שלהן. הייתה אימא אחת שישבה קרוב אליי וסיפרה לי את הסיפור שלה. היא אמרה לי, בכל לילה אני נזכרת בו. אני כועסת על עצמי שנתתי לקחת לי אותו מהר מהידיים. רק אז הבנתי שהאימהות האלה מתמודדות לא רק עם האובדן של הילד, אלא גם עם רגשות אשם. עם שנים שביזו אותן, שלא האמינו להן, שייחסו להן כל מיני מניעים הזויים. הבנתי איזה נטל יש על האימהות האלה. כל אימא, לא משנה באיזה גיל, לא צריכה לסבול כל חייה את הפרידה הזאת. הכריחו אותן לתת את הילדים לבתי תינוקות כי שם יטפלו בהם טוב יותר ואחר כך לעגו להן בכל פעם שהן באו וסיפרו את הסיפור שלהן. לא האמינו להן. לא עשו עם זה שום דבר ומעולם לא התייחסו לזה ברצינות. משפחות נאמנות שגייסו ילדים לצבא, ששילמו מיסים, שקיבלו עליהם את כל החובות האזרחיות, לא קיבלו מהמדינה שום דבר בנושא הקשה הזה של הילדים האבודים. אני יודעת שעכשיו הן מקבלות איזו נחמה במובן הזה. את הילדים כנראה לא יחזירו, אבל לפחות מאמינים להן. לפחות יש אמפתיה לכאב שלהן, ויש מעטות מהאימהות שנתרו בחיים.

אילנה דיינ: דליה, אחת השאלות בנוגע לייצוג של הערבים הישראלים זה אם ההנהגה מייצגת באמת את מה שמעניין את סוכן הביטוח מטירה, את רופא השיניים מאום אל

פחם, את המורה מיאנוח-ג'ת ואת עקרת הבית מתמרה. חנין זועבי מייצגת אותם? איימן עודה מייצג אותם?

דליה פאדילה: לא. ברגע שהם מגיעים לכנסת, סדר היום שלהם משתנה והם מתרכזים בקונפליקט הפלסטיני-ישראלי. פתאום כל הסוגיות היומיומיות של תשתיות, של חינוך, של כלכלה של תעסוקה, של נשים, של ילדים, של גברים, בחברה הערבית נדחקות למקום לא רלוונטי. לא רק למקום השני, למקום לא רלוונטי. כאילו אנחנו נהפכים לגשר הפוטנציאלי לפתרון הסכסוך הפלסטיני-ישראלי. אבל אותי זה לא מעניין. קודם כול צריך לדאוג לחיים היומיומיים של חברה שמנסה להתפתח במציאות שהיא בחרה בה. דיברו כאן קודם על החלטה – אנחנו החלטנו להיות אזרחי המדינה. כל עוד אנחנו מחליטים באופן אקטיבי מאוד להיות אזרחי המדינה, צריך לבנות תשתית לחברה. אלא שהתשתית של החברה נבנית באופן אקראי, באופן לא מערכתני, ולא בדרך של חזון שמנסח מי אנחנו ולהיכן אנחנו הולכים. זה מה שמרגיז אותי באופן אישי. אנחנו פחות מתעסקים בלבנות את החינוך שלנו ויותר מתלוננים על איך שמערכת החינוך הציבורית מציגה אותנו. ספרי האזרחות מוחקים את הפרק המיותר על אזרחי המדינה. **אילנה דיין:** אם חוק הלאום יעבור – שאומר שזכות ההגדרה העצמית בארץ ישראל היא רק לעם היהודי, ושערבית היא שפה בעלת מעמד מיוחד, במקום שפה רשמית – זה מטריד אותך?

דליה פאדילה: זה מטריד אותי כי זה מנוגד לחזון של חברה משותפת כפי שביטא אותו הנשיא ריבלין. זה מנוגד לכל השיח האזרחי שכן מתנהל במדינה הזאת. אנשים כמוני בחברה הערבית, וגם אנשים בתוך החברה היהודית במדינה הזאת, הם כן חלק מבניית שיח אזרחי משותף והבניית תשתיות.

אילנה דיין: והתהליך הזה שמתבטא בבנות רבות שהולכות ללמוד בטכניון ובהשכלה ובהצטיינות – התהליך הזה ינצח את הפוליטיקה?

דליה פאדילה: אני יושבת בוועדות ממלכתיות למיניהן, בוועדת הנשיא ריבלין למשל, ואני רואה תהליכים מקבילים ומנוגדים אחד לשני. מצד אחד ההצהרות של ביבי נתניהו וחוק הלאום, ומצד שני יותר סטודנטים ערבים בטכניון, יותר הקלות, יותר הנגשה, יותר תקציבים לחברה הערבית. אני החלטתי עם עצמי להיות ביקורתית, אבל בד בבד עם הביקורת כן להצמיח מתוך המורכבות הזאת מיזמים חינוכיים, אני קוראת להם "מרחבים חינוכיים", שיחנכו לניתוב אנרגיה מסוימת, מתוך המורכבות, לבניית תשתית של חברה.

אילנה דייץ: אבקש מכל אחד מכם להסתכל מעט קדימה. דליה, את יכולה לתת לי דוגמה של אישה צעירה שאת מכירה, שאת עובדת איתה, מחנכת אותה, נותנת לה השראה - איפה את רוצה לראות אותה בעוד 15 שנה?

דליה פאדילה: ראשית, אני רוצה שלפני כל הנשים הצעירות שסביבי, שעובדות איתי, הסטודנטיות שלי, הבת שלי, כל תפקיד שהן ירצו יהיה פתוח. גם תפקידים בממשלה, גם תפקידים ציבוריים. לאו דווקא רק בתוך החברה הערבית. בשנים האחרונות הייתה השקעה גדולה מאוד בתקציבים לתעסוקת נשים ערביות, והיא עלתה מ-17% לכמעט 30%. זה יצר נראות - יותר קופאיות בשופרסל ויותר סדרניות ויותר עובדות קבלן במוסדות הציבוריים שמנקות את המקומות האלה. הנשים האלה צריכות את הכסף הזה, אבל אני גם רוצה שיום אחד יהודי יגיד: הרואת חשבון שלי ערבייה, הבנקאית שלי ערבייה, הפרופסורית שלי ערבייה, ולא המנקה שלנו מטירה. זו הנראות שאני רוצה.

אילנה דייץ: פרופ' בר-טל, אתה כותב הרבה על אומה בפחד ואומה שלא מפסיקה לפחד מהפחד. אתה רואה תהליך או איזושהי דרך שלוקחת אותנו החוצה מהסיבוב הזה?

דניאל בר-טל: הפחד נבנה ומחוזק כל הזמן. לציבור אין מגע ישיר עם מידע. הציבור לא יושב באמ"ן ומקבל מידע ובוחר אותו. אנחנו מקבלים את המידע דרך מתווכים. קודם כול המנהיגים. הדבר המעניין הוא שלמרות שאין לנו אמן במנהיגים הפוליטיים, בתחום אחד יש לנו, והוא התחום של הסכסוך, היחסים מול עמי ערב והביטחון. בנושא הזה יש לנו אמן גבוה מאוד במנהיגים. והמנהיגים מבינים את זה. הם מתווכים את התפיסות שלהם לגבי מה שקורה. אתן דוגמה: כשהייתי יועץ של אמנון רובינשטיין בתקופה שהוא כיהן כשר החינוך, ניגשתי אליו ואמרתי לו שאנחנו חייבים לשנות את הגישה ללמידת השואה. שר החינוך הקודם היה זבולון המר, והמטרות שהוא ניסח בעניין זה היו כולן פרטיקולריות. כולם מסכימים על כך שאסור שדבר כזה יקרה שוב. אבל איך עושים את זה? דרך אחת היא לבנות את העם החזק ביותר, את הצבא החזק ביותר... ומאחר שעברנו את השואה, לנו מותר לעשות הרבה מאוד דברים שלאחרים אסור. הדרך האחרת היא לבחון איך צמח הנאציזם. כלומר, הנאציזם צמח על בסיס של לאומנות וגזענות, ולכן ברור שאנחנו צריכים להבין שהרכיבים הנוראיים האלה יכולים להיות גורמים בחינוך או בסוציאליזציה. לכן אנחנו ניסחנו בתוך המטרות גם את הרכיב האוניברסלי הזה כמטרה חינוכית. אלא שאחרי רובינשטיין הגיע שוב המר, והוא חזר שוב אל המטרות הפרטיקולריות. התמות האלה הן חלק בלתי נפרד

מהסוציאליזציה של הנוער גם היום. סוציאליזציה פוליטית מתחילה בגיל הגן. חקרנו וראינו שבלמוד החגים הגנות מאדירות את מה שקרה בתקופת יוון או בתקופה הרומית ומתאימות את זה למציאות של היום.

אילנה דיינ: שלא במפתיע הכול חוזר לחינוך. רפי, אשמח אם תסכים לחבר אותנו לאיש שהיית קרוב אליו מאוד – שמעון פרס. בערוב ימיו הוא אומנם היה אהוב מאוד, אבל עדיין נתפס כפנטזיונר ששוגה בחלומות על מזרח תיכון חדש. יצא לך בחודשים האחרונים לחייו לדבר איתו על זה. לשאול אותו אם הוא מבין שהוא נשאר איפשהו שם, והמציאות כבר במקום אחר לגמרי?

רפי ולדן: היו לי הרבה מאוד שיחות איתו כולל ממש זמן קצר מאוד לפני שהוא נפרד מאיתנו. לשמעון הייתה אימרה שהוא אהב לחזור עליה: אופטימיסט ופסימיסט מתים באותו זמן, אבל הם חיים אחרת לגמרי. הוא מעדיף להיות אופטימיסט. אני החלטתי החלטה מכוונת להיות נאיבי, אופטימי. אני רוצה להאמין שבסופו של דבר יבוא יום שבו ההיגיון הצרוף ינצח. כל מי שמסתכל על הסיטואציה הפוליטית של המזרח התיכון, הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ברור לכול כשמש בצוהריים שיש פה מצב שכולם יכולים לצאת נשכרים ממנו. כלומר, אם אנחנו נשכיל ליצור יחסי שלום ושכנות טובה עם הפלסטינים, כל כך הרבה משאבים ייחסכו לנו – לחינוך, לבריאות, לרווחה וכן הלאה. יש למקום הזה פוטנציאל להיות גן עדן עלי אדמות, והאחווה שאני מוצא בכל השיטוטים בעשרים שנה שבהן אני עורך את המפגשים עם פלסטינים – הם רוצים שלום, רוצים לחיות איתנו. ההתלהמות של כמה מנהיגים ממש לא מייצגת להערכתך את דעת הקהל. אני מאמין שההיגיון ינצח את ההזיה הלאומנית המשיחית.

אילנה דיינ: רינה, כשאת מסתכלת אחורה למדינה שההורים שלך הגיעו אליה לפני שישים שנה בערך, ואת מסתכלת אחורה למדינה שגדלת בה, וגם על המקום שבו את יושבת היום, מוקד הכוח אולי הכי גדול בתקשורת הישראלית, מחדשות ערוץ 2 בנווה אילן, את יותר גאה או יותר מודאגת?

רינה מצליח: אני קודם כול מתגעגעת. אנחנו גרנו שבע שנים במעברה בבאר שבע. כל אחד מהמשפחה שלי יגיד לך שאלו היו השנים היפות ביותר שלנו. כולנו עכשיו גרים בתל אביב, וגם אימא שלי ז"ל, את עשרים שנותיה האחרונות עשתה בצפון תל אביב, ובכל זאת כולנו נגיד לך שהשנים במעברה היו השנים המאושרות בחיינו. בגלל הסולידריות ובגלל היחסים בין האנשים. היו חיי קהילה, וגם האהבה לארץ הייתה

טהורה יותר, ולא היו בה כל המועקות שיש בה עכשיו. היה אפשר לשיר "לא שרתי לך ארצי..." ולהרגיש את זה ממש בלב. אני מתגעגעת מאוד לשנים האלה. אני יודעת שאסור להיות נוסטלגים, כי עכשיו אנחנו מעצמת סטרטאפ וכל הדברים האלה, אבל בכל זאת.

אילנה דייין: אני רוצה לשתף אתכם במשהו שכתבתי שמתחבר לכל מה שדיברנו עליו כאן.

היינו בנגב, בשבת לא מזמן. בדרום הרחוק, חברים שאלו על גונן, על הילד שלנו המתוק, ולמה קראנו לו כך מכל השמות בעולם – לא איתי ולא נועם, לא ריף ולא ים. וסיפרתי להם בין היתר, כשזולנו מדבר מלוא העין, על השיר שהוא של אלתרמן על שני תינוקות בני יומיים. על נחשון וגונן, שני המעפילים הקטנים ושנתם שנודדת, וכבר מדברים פוליטיקה בלילם הראשון במולדת. "נאנח אז גונן ואמר: הן תדע שאני פסימיסט מעודי לא הייתי. לי רק צר שמיד אחרי הלידה כבר אנחנו שקועים בדו־שיח פוליטי".

גונן ונחשון של אלתרמן הם אנשים אמיתיים. לפי חשבון פשוט הם היום בערך בני שבעים, ולמרות הפיתוי לצאת לתחקיר מז'אנר "איפה הם היום?" ומה קרה לדור המדינה – החלום ושברו – היה לי רעיון. חשבתי להציע לכם להמריא איתי על כנפי הדמיון ולברוא לנו מחדש לרגל החג את גונן ואת נחשון.

נחשון, כן ניחשתם, שם כיפה סרוגה והלך להתנחל. נעץ דגל במאחז ושם את מבטחו באל.

יש לו אמונה יוקדת ושמונה ילדים ואישה,
הוא בוער באש קודש ונאחז בחלום הגאולה.
והוא רוצה עוד מהכול... עוד ילדים, עוד אדמה.
והוא יודע שהגאולה תגיע דרך שילה ובית־אל ועפרה.
גונן תל אביבי, כלומר לא רק בתיאוריה, כי זו האמת הבנלית:
כשהוא קופץ לברלין, הוא מרגיש הכי בבית.
יש לו מורה לגרמנית וחברה אפריקאית.
הוא טבעוני, כמובן, מתמסר לעשייה דוקומנטרית.
גונן משוכנע שהולכת לו המדינה.
שבנט פשיסט גדול עם כיפה קטנה;
שאיילת שקד דורסת את בית המשפט העליון;
שביבי מושחת, וביטן נורא;
וההתנחלויות הן תמצית האסון.

אני כמו שופט במגרש טניס שמביט ימינה ושמאלה בהתאמה,
מתרגלת אובייקטיביות מהסוג שכבר מזמן לא באופנה.
ונזכרת באבא שלי, עליו השלום, איש ליכוד כל חייו.
בדרכו האירונית היה מתנה באוזניי את תסכוליו.
יהודי סבלני היה מרדכי שלנו. הכיל את כולם.
כולל קרוב לא ציוני ואישה שהצביעה מפ"ם.
אבל אצלם, כלומר אצל השמאלנים, היה נוהג לומר,
אצלם אין סימטריה. לנו אסור מה שלהם מותר.
אז יש לי חדשות בשבילך, אבא, מבזק מן העולם הזה.
הגלגל התהפך, הימין בשלטון, ועכשיו מלא מלא מלא.
והאישה שהערצת, לא תאמין, הוא עדיין ראש ממשלה.
וציפי לבני כמו שחזית, אבא, היא קצת נעלמה.
אבל נעלמו גם כמה ברקסים, כדאי שתדע.
"איוונים ובלמים", קוראים לזה במדעי החוקה.

אותם שלייקס שאמורים להחזיק את העסק הזה במצב יציב, לאפשר בעצם לגונן ונחשון שלנו להמשיך לריב. ואני חושבת המון על הריב הזה, ולך תדע מי צודק בסוף. הסיפוח זוחל, ואפרטהייד זה לא דבר טוב. אבל אין פרטנר, ואין עם מי לדבר, גם זה נכון. אין כאן פתרון בית ספר. אולי בכלל אין פתרון. הסכסוך לא פתיר. לא במצב הזה. לא בינתיים. ובמקום לפתור צריך כנראה לנהל אותו בעתיד הנראה לעין. אבל לסכסוך הפנימי, אני מתכוונת. לזה שאוכל אותנו מבפנים, זה שהשתלט עלינו השנה, זה שמשליט עלינו את ברית הבריונים. זה שמאיים לבלוע כל מה שיקר לדמוקרטיה, כל מה שחיוני, החל מתיאטרון רלוונטי ועד לשידור הציבורי. זה שרודף עיתונאים ובודק אם דבק בהם רבב שמאלני. זה שממסיר יריקות על מי שבחר לזכור את יקיריו הנופלים באופן מקורי. אז אין סימטריה, אבא, אתה חייב לדעת שזה המצב. אין סימטריה בין הבעט לנבעט ובין היורק לזה שנרטב. ומוטב לומר את זה, למעשה חובה להגיד, (טוב, חוכמה קטנה, אני לא חתומה בתאגיד). רק כמשקיפה מהצד, על תקן אותו כוון. יש לי הצעה מהפכנית אחת שאני מבקשת להציע כאן. כלי אחד ויחיד לניהול הסכסוך שהפך למלחמת עולם, וגם אותו אני מביאה מאבא שלי שהיה אלוף באהבת אדם. לא אהבה ריקה, יאיר לפידית, שכולה קלישאה ריקה. לא אהבה מתחנפת שרווח פוליטי בצידה. לא אהבה מאוזנת שיוצרה בתנאי מעבדה. אהבת אדם פשוטה. בסיסית לגמרי. אהבה לשמה. זאת שכל החירויות בסוף מתכנסות לתוכה. כל הזכויות, כל סעיפי החוקה.

זאת שמחייבת להכיל את האחר גם כשזה לא משתלם.
זאת שמאפשרת לקולקטיב להתכסח אבל להישאר שלם.
תנסו את זה פעם זה עובד וזה פשוט לאללה.
אפשר להתנגד לכיבוש בלי לחשוב שהמתנחלים גרועים מנסראללה.
יותר להתנגד לשוברים שתיקה אבל לא לשנוא את השוברים עצמם,
ובעיקר אסור, אסור, להשתיק אותם.
ראיתי את זה קורה רק לפני שבוע, ראיתי איך זה יכול לעבוד.
ראיתי את ליצמן החרדי מניח זר לזכר הנופלים ונותן להם כבוד.
ראיתי איך בעכו שינו את זמני המואזין רק כדי לא לפגוע בטקסי הזיכרון.
בלי החוקים של מירי רגב, חוקי האנושיות עובדים כמו שצוין.

יש פה בקהלה הקדוש הזה אולי עשרת אלפים, אולי עשרים אלף, שנות חיים במצטבר.
אנשים ראו את הבולשביזם גואה ואחר כך הולך ומתפורר.
ראו את הנצינול סוציאליזם הנורא, וראו את הקומוניזם שבא במקומו.
ראו מספיק כדי לדעת שרק איזם אחד ראוי שנשמר אותו.
מה שבלעז קרוי הומניזם ובעברית הוא אהבת אדם.
זה כנראה המנוף היחיד שזמין לנו לתיקון עולם.
זאת התשובה היחידה ליוסי קליין וזועבי וגם לדוד ביטן.
ועל המנוף הזה תרשו לי להניף דגל כחול-לבן.
ולכנס מתחת לדגל הזה את נחשון וגם את גונן הקטן,
ולומר להם תמשיכו לריב, חברים, תעשו מלחמת עולם.
תרדו לרחוב, תילחמו על האמת שלכם בלי להתקפל.
תעשו את זה בכוח, ואם אפשר באהבה, ולתפארת מדינת ישראל.

